

יצחק אורן: ועדת-חקירה

פרק ראשון: העילה

לשמעון הלקין

לעולם לא תישכח מלבי אותה ועדת-חקירה, שבעל-כרחי נתמגיתי להיות חבר בה; בעל-כרחי פירושו שמסיבות אסתטיות וקצת גם אֶתיות נבצר ממני לסרב לאותו מינוי. לאמיתו של דבר לא היתה זו ועדת-חקירה כי אם בית-דין משמעתי, שעובד-מדינה במשרד פלוני, בשם אהרן צוקרמן, הועמד בפניו בשל עבירה משמעתית מסיימת. לכאורה היתה העבירה דבר של מה-בכך, העובדות ברורות כל-צרכן וכל המעורבים בענין, בהם גם הנאשם, אינם כופרים בהן ואינם מכחישים אותן. היה אפוא סיכוי סביר למדי שכל פרשת המשפט תסתיים תוך ישיבה אחת בלבד, אף פסק-הדין—לרבות גזר-העונש—יינתן באותה ישיבה וחברי בית-הדין ישובו איש אל גפנו ותאנתו בלא שיהיו תשושים או לאים יתר על המידה. מעשה בפקיד—הוא אהרן צוקרמן—שישב ליד שולחנו שקוע בעבודתו. בחדר, שצוקרמן עובד בו, משופנים עוד שלושה פקידים, אלא ששלתם שהו במזנון באותה שעה קריטית שבה נעברה העבירה המשמעטית. השעה הקריטית במקרה שלפנינו היא השעה 11:45 לערך, שבה נכנס לאותו חדר הממונה העקיף של אהרן צוקרמן, הדוקטור דן ארמסטר, מנהל האגף כולו, שמדורו של אהרן צוקרמן הוא אחד משה-עשר המדורים שבארבע מחלקותיו של אותו אגף. הדוקטור ארמסטר התהלך בחדר לארפו ולרחבו, עברו פעם אחת, פעמיים ושלוש פעמים, ולאחר-מכן נעצר ליד שולחנו של צוקרמן וניצב מאחרי גבו של זה. צוקרמן הניח את עטו, וחדל מעבודתו באורח הפגנתו. "תמשיך, תמשיך", סח דוקטור ארמסטר בחפזה כמתוך התנצלות, "אינני מפריע". "אתה מפריע", פסק צוקרמן בהתרסה בולטת. "אינני מסוגל לעבוד כשמישהו מסתכל

במעשי מאחרי גבי".

"אינני מסתכל", השיב דוקטור ארמסטר בנחת, אך נשאר עומד על עמדו.

צוקרמן הוסיף לשבת בטל, עוד כדקה אחת או שתיים... אחד הפקידים שנעדרו נכנס לחדר, בירך לשלום את דוקטור ארמסטר ופסע לעבר מושבו. ארמסטר החזיר לו שלום ובאותו הרף-עין קם צוקרמן ממקומו וסטר על פניו.

כאמור, העובדות ברורות היו ואיש לא סתר אותן. ואף שסטיירת-לחי למנהל אינה דבר של מה-בכך מבחינה משמעטית, לא היה בכל הענין משום בעיה משפטית, ואפילו הנפגע עצמו אמר בעדותו שמוכן היה אפילו להשתיק את כל הפרשה לולא ניתנה לו הסטירה דווקא ברגע שבו נכנס לחדר אחד הפקידים האחרים הכפופים לו. ואולם במהלך הדייונים גסתכו הדברים הלוך והסתבך ומשפט שלפי המצופה אמור היה להסתיים תוך שעות ספורות הפך פרשה סבוכה ומורכבת השולחת שלוחות ומסעפת משושות לכל העברים בכמה וכמה מישורים. ראשית-כל, נתברר שהעבודה

בה עסק צוקרמן אותה שעה לא היתה אלא מילוי של שאלון מיוחד-במינו, שנשלח על-ידי התאגדות עובדי-מדינה בינוניים, ובו נדרשו העובדים לחוות את דעתם על מנהליהם הישירים והעקיפים. מאליו מובן שבמסיבות אלה היתה משמעות מיוחדת לסירובו של מר צוקרמן להמשיך בעיסוקו בעת שמנהלו העקיף ניצב עליו, אף אם אין סיבה לפקפק בעדותו של דוקטור ארמסטר, שלפיה הלה אף לא העיף מבט על הנייר שהיה מונח על שולחנו של צוקרמן ולא ידע אפילו את דבר קיומו של שאלון כזה. מסיבות מקילות אלו אין בהן, כמובן, כדי להצדיק סטירת-לחי, אולם בהמשך החקירה שנחקר דוקטור ארמסטר על-ידי עורך-הדין של צוקרמן נתגלו כמה עובדות נוספות—או לפחות נרמזו בבירור על קיומן של עובדות אלו—שלכאורה לא היתה להן שייכות לענין, אך לאחר עיון-מה ניתן לראות בהן מסיבות המקילות פי כמה וכמה מן הקודמות, שפן גסתבר כי גלוי-ידוע היה לכל בר-בי-משרד כי אשתו של צוקרמן היא פילגשו של ארמסטר, שהוא רווק. כמה מן העדים הביעו חשש סביר שצוקרמן מגדל בביתו את שלושת ילדיו (שני בנים ובת) של ארמסטר, וסבירותו של החשש קיבלה סיוע ניכר מתצלומי דיוקניהם של הילדים, שהוגשו לבית-המשפט.

כללו של דבר: הישיבה נתארכה, נתפתלה ונתמשכה, הופך הצורך לשמוע עדים נוספים, נקבע מועד לשתי הישיבות הבאות, ולכל אחת מהן הוקצו בין חמש לשש שעות.

רוגזי גבר מרגע לרגע: על ארמסטר, על צוקרמן, על פרקליטו, על התובע, על אב-בית-הדין, שהיה מנהל את הישיבה בשובה ונחת, ובראש-וראשונה על עצמי, שהסכמתי להתמנות חבר בבית-דין זה. ולמען ספוט חטאת על חטאת נתקיימה ישיבה זו דווקא בתקופת חופשתי השנתית, שעה ששוהה הייתי במקום מרגוע מחוץ לירושלים, לא הרחק משפת הים באחד הביתנים שבמעבה גן נאה, מוצל ומטופח. הפסקתי את חופשתי ובאתי ירושלימה בשל אותה סטירת-לחי מטופשת, שעניינה גסתבך עד כדי כך, מתוך הנחה שיעלה בידי לחזור עוד לפני ארוחת-הערב, והנה חזרתי בשעה מאוחרת בלילה, תשוש, מטומטם וממורמר. אפילו נהיגה לילית של שעה ורבע לא הפיגה את כאב-הראש ואת הרגשת הקבס שהסבו לי כל אותם כריכים גרועים שנספגו אל קרבי בעת ההפסקה, שהוכרו עליה בשל ההארכה הבלתי-צפויה של הישיבה.

משכונסתי אל ביתני בלעתי שתי טבליות אסיאלגאן, ובלי כל שהות נוספת ישבתי ליד המכתבה שבפינת הביתן, הדלקתי את המנורה והתחלתי לכתוב את ה-*Magnum opus* שלי—מסה רחבת-ממדים על שין הא, שזה-מכבר נקבעה לי שעת-האפס לגביה, הואיל וספר שין הא, שאמור היה לצאת לאור ביום-הולדתו השבעים של שין הא, נתעכב פירסומו זה כשנתיים-ימים, ועתה תם ונשלם תהליך קבלת החומר, ואם לא אמסור את מסתי מחרתיים בבוקר תהיה המערכת "נאלצת לוותר עליה, לצערה הרב". לאמיתו של דבר, כל אותה חופשה שנטלתי לעצמי לא נועדה אלא לכתובת המסה.

ישבתי אפוא ליד המכתבה ודרכתי את קולמוסי...

פתאום הרגשתי שמישהו מביט בי—עין נעלמה, עין ירוקה גדולה ועגולה היתה צופיה ועוקבת אחר כל תנועה מתנועות ידי, אחר כל משיכה של קולמוסי. הצצתי לאחורי: כן, שכחתי לנעול את דלתי—אף לא נעצתי את המפתח בחור המנעול. סילון ירקרק נזדלף מן החור ונתנצנץ כנחש בחוליותיו. היה זה האור היחיד שהסתנן לחדר—תריס החלון היה מוגף עוד מן הבוקר. פתחתי את הדלת—איש לא היה מאחריה.

יצאתי אל המפתח, גחנתי ומילאתי את כיס מכנסי חול. חזרתי אל חדרי החשוך, סגרתי את הדלת, ישבתי על המיטה ועקבתי אחר הסילון הירקרק, שזלף מחור המנעול. פתאום נעלם הסילון, החור נסתם, ושוב ידעתי בבידור: עין ירוקה גדולה ועגולה צופה בי. כהרף-עין זינקתי אל הדלת, בידי השמאלית לחצתי על הידית ובימנית הטחתי בכל כוחי חופן חול אל תוך העין הפקוחה, ואף כי לא היתה שום תגובה, לא נשמע שום רחש, ולכאורה אף לא נשתנה דבר, שפן את רובו של החול השיב הרוח משום-מה אל תוך געלי ואל צווארי החשוף, שבתי אל מכתבתי, הדלקתי את המנורה וחזרתי אל עבודתי. אותו משב-רוח, שהעיף את החול אל געלי ואל צווארי, חדר עתה מבעד לרפפות התריסים והגיף בטריקה את הדלת שהשארתי פתוחה.

עתה צפתה בי העין בפעם השלישית.

בגבי חשתי בה, על גבי הנייר, בקצה עטי הכדורי. ניסיתי להתעלם ממנה, אך לשווא. רק גבי הצליח בכך לפעמים, הנייר והעט סירבו—הם שיתקו את עצמם. לפתע זכרתי: יש לי אקדה, בראונינג סטן מימי מתושלח. שלשום, בהגיעי לכאן, שמתיו במגירה שבארון הסמוך למיטתי.

הנחתי את עטי וחלצתי את נעלי. בלאט, תוך חוויית מתק סוד, קרבתי אל אותה מגירה, הוצאתי מתוכה את האקדה, הושטתי את ידי, נעצתי את קצה הקנה בחור המנעול ובבת-ראש לחצתי על ההדק. נשמעה ירייה ולאחריה גניחה—לא זעקה, לא יללה, כי אם רק גניחה. תקעתי את האקדה בחול שעוד נשתייר בכיס מכנסי, סבבתי על עקבי היחפים, ונשענתי בגבי אל הקיר להחליף כוח.

המנורה שליד מכתבתי אורה הוגבר עתה עשרות מונים והופנה הישר אל תוך עיני. סוגרתי וראשי סחרחר. מישהו—בשל הסינוור לא יכולתי לראות מי הוא—הגיש לי כיסא והשתפלתי עליו. כבשתי עיני בכפות ידי לבל אראה את האור הגורא, אך אותו מישהו הסיר את ידי מעיני—לא דווקא בגסות, כי אם ברפוף, אך בתקיפות—ושילבן מאחרי גבי. זקפתי את ראשי, אבל עצמתי את עיני. ואולם האור שבמנורת מכתבתי גבר עד כדי כך שללא קושי היה חודר מבעד לעפעפי אל אישוני ומהם אל תאי מוחי; מוטב היה אפוא לפקוח את העיניים, ומשפקחתי נתברר לי שלא המנורה היא המאירה, אלא מאור אחר: פנס חשמלי חזק עד לסינוור המכוון אל פני בידי פלוגי.

פלוגי זה, ועמו עוד שנים או שלושה אנשים, שפניהם לא נראו בשל החשיכה שמאחרי הפנס ובשל האור המסנוור שניתך אל עיני מתוכו, השתלטו על מכתבתי.

האמנם היה לידה מקום לשלושה-ארבעה אנשים ?
 כפי הנראה כן, על-כל-פנים עובדה היא שלפחות שלושה אנשים—ואולי בכל-זאת
 ארבעה—הציגו לפני את שאלותיהם בזה אחר זה—וחוזר חלילה.

פרק שני: החקירה

ש. האם ידוע לך מה מתרחש עכשיו בחדר ?

ת. מקום זה אינו חדרי.

ש. אני אדייק: האם ידוע לך מה מתרחש בביתן זה, שאתה שוהה בו בימות הנופש
 של חופשתך השנתית ?

ת. כן, ועדת-חקירה.

ש. האם היית אי פעם בחיך שרוי במצב מעין זה, שבו נתון אתה עכשיו ?

ת. כן. לפני הרבה שנים.

ש. מתי ? האם תוכל לנקוב תאריך ?

ת. תאריך—לא, מועד משוער—כן. בסתיו 1937, בעת שנחקרתי על-ידי ועדת-הקבלה
 של הארגון-הצבאי-הלאומי בירושלים. גם אז ישבתי בחדר אפל ונבצר ממני לראות
 את פניהם של חוקרי, משום שישבו מאחרי מגורה שאורה החזק הופנה הישר אל
 עיני וסינוורן.

ש. מה אמרו לך אז החוקרים ?

ת. הם—ליתר דיוק, אחד מהם—שהיה החוקר הראשי וכמעט הדובר היחיד, אמר כך :
 "עליך לשמור את כל מה שתראה מכאן ואילך עמוק בבתן. כל גילוי סוד, פליטת פה,
 פשיקת שפתיים דינה אצלנו כדין בגידה". היה לו קול מופר. לימים זיהיתיו כקופאי
 של אותו קבלן שאצלו עבדתי כפועל-בנין בימים ההם.

ש. המ... הזמנים השתנו. בין שתוהה ברבות הימים את הדובר אליך עתה ובין שלא
 תזהה אותו, הדברים שהוא משמיע לך בזה הם ההיפך מאלה ששמעת אז: עליך
 לגלות לנו את הכל, לשפוך את כל אשר בקרפך, עד הטיפה האחרונה. מובן ?
 ת. לא.

ש. אם כן, אפרוט את פנייתי לשאלות ספציפיות יותר: מדוע ירית בחור-המנעול
 ופצעת עובר-אורח ?

ת. פצעתי עובר-אורח ? את מי ?

ש. את אהרן צוקרמן.

ת. אהרן צוקרמן עקב אחרי עד כאן ?

ש. כפי הנראה. מדוע ירית ?

ת. לא התכוונתי לפגוע בו.

ש. אנו מוכנים לתת אמון בדבריך אלה. למי אפוא התכוונת ?

ת. לאלוהים.

ש. רצונך לומר שירית באלוהים ?

ת. כן.

ש. אדוני! אנו משוכנעים ללא צל של ספק שאתה אדם שפוי בדעתך ; גדולה מזו : צלילות-הדעת שלך שמה הולך לפניך. ואם אין אתה מעוניין שנראה בהודעתך זו העמדת-פנים מגוחכת, אני מציע שתסכים כי נמחק אותה מן הפרטיכל ונתיחס אליה כאילו לא ניתנה. שאֵלתי הקודמת עומדת אפוא בעינה : במי התכוונת לירות ?

ת. באלוהים. ואני מוכן לגייס את מלוא צלילות-הדעת, שייחסתם לי ברוחב-לב מחמיא ביותר, כדי להוכיח את סבירותה של כוונתי זו.

ש. אנו מוכנים לשמוע.

ת. קיבלתי מפי פרידריך ניטשה שאלוהים מת. לפתע חשתי את עין ההשגחה הפרטית העוקבת אחרי. היתה זו עין האדם. אלא שהאדם, כידוע, אינו אלא אנו, תהליך דינאמי שאינו ניתן לתפיסה, לזיהוי, להינעצות, ובמקרה הטוב ביותר הוא משמש חגורת-מימסר נעה, זרם מתמיד מן הקוף אל האלוהים. החלטתי אפוא לעקור את הרע מן השורש, לפגוע בקיים ולא בחולף, בנקודות-המשען ולא בגשר, בתחנת-המוצא ובאתר-היעד ולא בנתיב-המעבר. הואיל וסבור הייתי שהאלוהים מת, ניסיתי לזרות חול בעיניו של הקוף. אולם התברר שלא היה שום קוף—לא היה ולא נברא. המסקנה היא שהאלוהים לא מת—אפשר שצימצם את עצמו כדי ליצור את האין, כדברי האר"י הקדוש, ולא מת כדברי ניטשה. כיון שכך, יריתי בו להרגו.

ש. האם אתה מוכן לשמוע גירסה שונה משלך להסברת התנהגותך ?

ת. כן.

ש. שמע, אפוא : ישבת לכתוב מסה על שין הא. פתאום הרגשת בעינו של שין הא המציצה בך מן החרפים ומאייגת את כתיבתך. התגובה שלך היתה אכזרית : תהילה ניסית לסנוור את שין הא ואחרי-כך להרחיקו. שמעת ?

ת. שמעתי.

ש. האם מוכן אתה לקבל גירסה זו ?

ת. לא. אני עומד בתוקף על גירסתי שלי.

ש. נניח שגירסתנו היא הנכונה. האם מתוך הנחה זו לא היית רואה את עצמך פושע וכפוי-טובה לאחר המעשה שעשית, בהתחשב בכל הטוב שהשפיע שין הא עליך ?

ת. לוא היתה גירסתכם נכונה הייתי רואה את עצמי פושע וכפוי-טובה ; מכיון שאני שולל אותה מכל-יכול, רואה אני את עצמי אדם הנוהג לפי מצפוני ובהתאם להשקפותיו.

ש. אתה מודה ששין הא עשה רבות למענך ?

ת. כן. הוא הביא למו"ל את כתיבידי הראשון.

ש. ולא עוד ?

ת. הוא כתב מאמר על אחד מספרי.

ש. מה כתב ?

ת. הוא כתב כך : "הפאראדוקס היוצר שבדרך העמדתם של סיפוריו של זה הרי

הוא, למעשה, נס בתוך נס: עוקר הוא מלכתחילה את האמת האמפירית השגורה משרשיה, מעמיד במקומה מין אמת מדומה, בלתי-אפשרית מלכתחילה אף היא, וכיוון שאתה מוכן מתחילה לקבל אותה קערה הפוכה על פניה, כאילו היא ורק היא קערה עומדת על כנה הכן—בא המספר וממלא אותה צימוקים דמיוניים, שאינם גושרים מתוכה, כל כמה שהיא הפוכה, ואתה אוכלם לתיאבון, כאילו אין זולתם צימוקים בעולם. הקערה הפוכה, הקערה איננה מתחילת ברייתה—הצימוקים המשוֹ- בחים שבעולם בתוכה דווקא”.

ש. האם אהבת לקרוא דברים אלה?

ת. עכשיו אני אוהב לקרוא אותם.

ש. ובעת שנתפרסמו?

ת. פחות.

ש. מדוע?

ת. משום שבימים ההם, ברהב בעורי, מתנשא הייתי בלבי כי לא קערה הפוכה יצרתי אלא כפת-רקיע חדשה, ולא בצימוקים מילאתיה אלא בגרמי-שמיים שנבראו מחדש.

ש. ועתה?

ת. עתה סבור אני כי אכן קערת צימוקים הנחתי על שולחן הספ...

ש. האין לראות בהתנהגותך מעין נקמה בשין הא על שניצחה דעתו ולא דעתך?

ת. שום דעה לא ניצחה; לא היו נצחונות, רק תבוסה היתה. קערת צימוקים הפוכה הנחתי על השולחן, פתחתי לרווחה את דלתות דירת—דירת שיפון צנועה לזוגות צעירים—והכרוזתי: אָכְלוּ, רעים, שתו ושיכרו, דודים. ואולם אך מתי-מספר נענו להזמנתי, ורק כמה מהם טעמו מן הצימוקים, ומבין אלה שטעמו, רובם פלטום ברקיקה.

ש. אם כן, ננסה לגשת לבעיה בדרך הפוכה. שמא יש לראות דווקא מעין נסיון לגמול מצדך לשין הא בכך שנטלת עליך את המשימה לכתוב מסה מקיפה על שין הא?

ת. ארור האומר “גמול”. גמול כזה... גמולו של אדם הגורם שספרו של סופר מתחיל, כתבי-ידו, פרי רוחו, תמצית דמו, כדם ילד קטן... עוד לא ברא אלוהים.

ש. במלים אחרות—פשוטות יותר ופחות נרגשות—נטלת עליך משימה שאינך יכול לעמוד בה?

ת. אולי... לו הייתי חוקר, איש-מדע, מלומד, מבקר, בעל מקצוע אקדמי העוסק בספרות—מורה, מרצה, פרופיסור—כותב הייתי מאמרים ארוכים, גדושים ויפים על השירה של שין הא ועל הפרוזה שלו, על סיפוריו ועל מסותיו, על מאמריו ועל מחקריו. ואפשר שמגיש הייתי לחבר-מלומדים עבודת-דוקטור שבה מוכיח הייתי איך לפני ארבעים שנה, שעה שכל משוררי ארץ-ישראל כתבו בנוסח בלוק, מאיאקובסקי וינסין, כתב שין הא כפי שהכל כותבים בימינו ורק הרבה יותר טוב מרובם הגדול של אלה שכותבים כיום. ובדוקטורט אחר מעלה הייתי את הסברה

שכל הפורטנואים של פיליפ רות וכל ההרצוגים של שאול בלו ודומיהם בנים ונכדים
מה לגיבורי סיפוריו של שין הא, שהגה בהם ותקם ברחמי רוחו.

ש. מדוע לא כתבת כל זאת? רק משום שאין לך ההכשרה האקדמית הדרושה?
ת. לא, בהחלט לא משום כך, אלא משום שעדיין לא התחלתי לשמוע את כל עומק
שיחורו-שיגו של שין הא על אף הפגישות הרבות, השיחות הארוכות, הוידויים הכנים,
הוויכוחים הסוערים, הפוסות המלאות שהוערו אל קרבנו עד אשר העיניים נתמלאו
שני... עדיין לא התחלתי לשמוע את הלמות הלב, שאין אחריה צליל בטבע—לא
התפוצצות אטומית ולא אישות עלים, לא רוח גדולה וחזק מפרק הרים ולא קול
דממה דקה—לא חדרתי עוד לא נבכי הסלע, שממנו ניתזים הניצוצות, שאין לאחריהם
אורים ואורות לא בגוף ולא בנפש. ניצוצות מעיניים הצופיות בי, עיניים שתראינה
את אשר יכתב על החבוי במעמקי אותן עיניים ובתהומות שמאחרי מעמקים אלה,
ואני איך אשא מבטן? ...

ש. תוך כדי עיקוב צמוד ורב-ענין אחר דבריך קובעים אנו בשמחה שתיאורך
רב-הרושם, ואולי אפשר אפילו לקרוא לו וידוי, הולך ומתקרב אל הסברה שלנו.
אולם, לפני שנזכה לשמוע מפיך הודאה מפורשת על כך—וכדי להחיש הודאה כזאת—
רואים אנו צורך, ככל שעלול הדבר להיראות פאראדוקס, דווקא לחזור ולהתעכב על
גירסתך שלך, בדבר עין הזולת המציצה מחור המנעול והופכת את הדבר עצמו,
את האדם—במקרה שלפנינו, אותך—ליצור מאוס על עצמו שאין לקיומו ביטוי אלא
הבחילה. האם הבינונו אותך נכונה?

ת. לא אמרתי דברים אלה. לא אותי אתה מצטט אלא את סארטר.
ש. נכון. אך נדמה לי שאיני אלא מחזיר את גירסתך אל מקורותיה, ואת דבריך אל
צור-מחצבתם. האם ראית את סארטר בעת ביקורו בארץ?

ת. לא, אבל כשבאתי למשרד ביום שבו הגיע סארטר ארצה הקביל את פני חברי
לעבודה, שמחה בורשטיין, בחיוכו הערמומי. וגם הפעם, כדרכו מימים-ימימה, הוכיח
לי באותות ובמופתים שכל מה שחכמי האומות עתידים לחדש עד סוף כל הדורות
כבר נאמר לפני אלפי שנים בתורה או בנביאים, בתלמוד או במדרשים. הוא אמר:
"תורתו של סארטר, ואף האקסיסטנציאליזם כולו, מקופלים הם בעירובין י"ג:
'נחלקו בית שמאי ובית הלל: הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר
משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. גמנו וגמרו:
נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. עכשיו שנברא יפשפש במעשיו.
הרי לך אותו אדם, הנזרק אל אימתה של הישות הטראנסצנדנטית, עם שהוא
עצמו רווי חרדה לקיומו, ואף-על-פי-כן חפשי הוא לבחור ואחראי למעשיו
וכו' וכו'".

דבריו של שמחה בורשטיין הלהיבו את דמיוני. כל ימי אוהב אני לצרף צירופים
שונים-ומשונים ולזווג זיווגים דמיוניים ביותר. אף עתה שיויתי לעיני את סארטר,
היושב בסוד חכמי ישראל ומנמק בכושר שיכנוע של איש-רוח המרבה להופיע
בציבור את נקודת-השקפתו של בית-שמאי על האדם, שנוח לו שלא נברא יותר

משנברא. שהרי האדם הוא היחיד שאינו נכלל בישות כמו שהיא, ולא עוד אלא הוא מאיין אותה, ומתוך כך הוא עצמו שרוי באין מוחלט, ואין לו בעולמו אלא אימה ובחילה, אלא שמתוך חרפי ה"אין" מציץ בו הזולת. "הוא מסתכל בי", אומר סארטר, "ואני תופס את עצמי כ'נראה', כמוגבל במציאותי על-ידי מבטו זה".

ואני שומע בדמיוני את דבריו של הנואם ותמה תמיהה גדולה: מי הוא זה אותו "זולת" המביט על סארטר, דברו של בית שמאי, ומיצר את קיומו. סוקר אני במבטי את פני הנאספים ואיני רואה אף דמות אחת של ממש, פרט לדמותה של סימון דה-בובואר. וסימון דה-בובואר אף היא אינה מסתכלת בסארטר; אדרבה, דומה שעיניה עצומות. אלא שבינתיים נזכר אני שאותה סימון דה-בובואר בספרה "המגדרינים" מספרת—בהסוואה קלה—שסארטר זה, שהיה אוהד קומוניסטים פעיל באותם הימים, משהגיעו אליו הידיעות על מתנת-ההסגר בברית-המועצות סירב לפרסמן והתעלם מן העובדות. ברגע שזכרתי זאת נתחורר לי מי הוא זה המגביל את מציאותו של סארטר במבטו, אף-על-פי שלא היה כלל באותו מעמד. הרי זה איוואן דניסוביץ', שוקוב, גיבור סיפורו של הסופר הרוסי סולז'ניצין "יום אחד בחייו של איוואן דניסוביץ'".

אכן, היה זה יום גדוש מאורעות. איוואן דניסוביץ', שנכלא על לא עוון בכפו במחנה-הסגר, היה אפילו מרוצה מיום זה. הוא "אִיין" כמה ישויות, חש כמה אימות ופחדים קיומיים, והתגבר עליהם. ולא עוד אלא שבחר כמה בחירות, אף-על-פי שספק רב הוא אם איוואן דניסוביץ' היה מוכן להודות בחופש-הבחירה של האדם באותו מחנה בפרט ובעולם בכלל. אף-על-פי-כן הלך איוואן דניסוביץ' לישון מדושן-עונג, שפן "כמה וכמה פעמים שיחק לו מזלו באותו יום: הוא לא נכלא בצינוק; הקבוצה שלו לא נשלחה למקום-העבודה הגרוע ביותר; הוא חטף קצת מנת דייסה נוספת; מנהל העבודה קבע את המכסות כראוי; הוא בנה קיר ואפילו נהנה מעצם הבנייה; הוא הגניב למחנה חתיכת ברזל; הוא הרוויח דבר-מה מציוור בלילה; הוא השיג טבק; והוא לא חלה. הוא עבר את כל אלה. יום ללא עב-ענן, כמעט יום מאושר".

איוואן דניסוביץ' זה, שמעולם לא ישב בסוד חכמים כלשהם, היה אותו זולת שלפי תורתו של סארטר היה מביט בו ביצר התורה ומאיין. ולא רק אותו היה מאיין אלא במידת-מה גם את תורתו. ונזח היה לסארטר שאיוואן דניסוביץ' זה לא נברא יותר משנברא. ואילו אני בירכתי בלבי את בוראו של דניסוביץ', את הסופר הרוסי אלקסנדר סולז'ניצין.

ותוך כדי ברכה לסולז'ניצין חשתי במבט הדומה למבטו של שיין הא, אלא שבאותה שעה לא היה לאל-ידי להשתהות על אותו מבט אף-כהוא-זה. טרוד הייתי עד מאד. השיחה עם בורשטיין והחזיונות על סארטר וסולז'ניצין גזלו מזמני ועל שולחני מונחים היו עשרות תיקים. לאחר שעיינתי בהם קראתי למזכירה והכתבתי לה מכתבים. תוך כדי כך סעדתי בחפז את פתי, שהיתה מורכבת שני כריכים וכוס תה. בעוד אני מכתוב צילצל הטלפון להודיעני כי הישיבה, שנקבעה לשעה ארבע,

הוקדמה לשלש. עניינים מסובכים עמדו על סדר-היום באותה ישיבה והדיונים כרגיל סיבכו עוד יותר. בסופו של דבר היו הכל לאים עד אפיסת-כוחות, ועלי הוטל לנסח את ההחלטות ולהביאן לאישור בישיבה הבאה. חושש הייתי שמא ישתכחו ממני כמה דברים, ואף שלכאורה נוהל פרטיכל מפורט, לא סמכתי עליו ונשתהיתי עוד במשרד כדי להעלות על הכתב ראשי-פרקים. משהצצתי בשעוני נוכחתי לדעת שמוזמן אני למסיבת חתונה. דוקו: מסיבת חתונה ולא דווקא חתונה, שכן טכס-הכלולות נערך בארצות-הברית, שם שוהה החתן לצורך השתלמות בלימודיו, ואילו את המסיבה לכבוד המאורע עורכים ההורים כאן.

חשתי אל המסיבה ושמחתי לראות ידידים שלא ראיתים זה שנים וגשים שפניהן חרושים קמטים המזובלים במשחות ותמרוקים ומתוך עיניהן מציצות לפתע גערות צעירות שהכרתין לפני עשרים ושלשים שנה. שתינו "לחיים", לחצנו ידיים, זכרנו את הימים ההם, חיינו דעתנו על פעולת-התגמול בלבנון, שבה הושמדו תריסר מטוסים ולא נשפכה טיפת דם, ופה-אחד החלטנו שימי של אותה רשע צבוע וצורר, שגילה טלפיו וחישף מלעותתיו לכלותנו, כלומר ימי של הגנרל דה-גול, ספורים הם. השקנו כוסיות וסיפרנו בדיחות.

פתאום צילצלו פעמונים ומיד זכרנו כי ערב חג-המולד האורתודוקסי הלילה וכמה מבינינו העלו זכרונות על לילות חג-המולד, שבהם זכינו למידת הכנסת-אורחים מחברינו הרוסים אי-שם, וכיצד היינו מגיעים לפנות-בוקר הביתה שתויים ומופזי-זלילה עד שלא הבחנו בין שמאלינו לימינינו.

במצב דומה—לא שתוי, לא מופזי-זלילה ולא לפנות-בוקר, אך קורס מרוב עייפות—הגעתי הביתה, התגלחתי בשארית כוחתי וצנחתי במיטתי.

למראשותי השמיע הטרנזיסטור צלילים מופרכים מתוך "פורגי וגס" לגרשווין: ספורטין לייף הבוהמי, הציגי, ההולל מנסה לשדל את בס שתסע עמו לניו-יורק לחיות חיי מותרות ותענוגות אשר נכובו להם שם. "בואי עמי, אחותי", זימר בלחש—לחן מסית, מדיח, מפתה. שלחתי ידי כדי להשתיק את המקלט, הואיל והתכוונתי עוד לקרוא בספר לפני שאָרדם הלילה. אמרה אשתי, "עוד מעט חדשות", ואני אספתי את ידי. ניסיתי להתרכז בקריאה על אף פיתוייהם המשכנעים, לפחות מבחינה מוזיקלית, של ספורטין לייף וגרשווין. והספר שבידי היה "אגף הסרטין" של אלקסנדר סולז'ניצין, זה שיצא לאור בלונדון, והוא תצלום מכתב-היד, מודפס במכונת-כתיבה, כפי שהגיע אל ההוצאה. נראה כי לא היה זה המקור אלא ההעתק השני או השלישי. ועוד נראה כי לא כתבנית מומחית הדפיסה את כתב-היד כי אם הסופר עצמו: השורות אינן ישורות, ההדפסה אינה נקיה, התיקונים לא רק תיקוני-טעויות כי אם שיפורים מהותיים. ועל כל המזעזע והטראגי שברומן עצמו נתוסף אצלי כובד של יגון שובר-לב שבקריאה מתוך כתב-יד עשוי בחפזון מחתרת, שאינו מוגה כראוי ולא זכה להתפרסם במולדת-האימים של מחברו. עמדתי בסיומה של קריאת הספר כולו כאשר השמיע המקלט את זעקתו של פורגי המרומה, שהגיע בעגלתו הרתומה לתיש והעמוסה דורונות ליקירתו בס ונוכח לדעת כי אהובתו נעלמה.

באותה שעה היה גיבורו של "אגף הסרטן", אולג קוסטוגלוטוב, מהלך בגן-חיות של עיר באחת הריפובליקות שבדרומה של ברית-המועצות האסיאתית—לאחר שבילה שבועות-מספר באגף-הסרטן של בית-חולים באותה עיר. שעות ספורות נותרו לו עד למועד בו הוא חייב לחזור לפינה נידחת בארץ-גזירה, שאליה הוגלה לאחר ששהה כך-וכך שנים במחנה-הסגר על לא עוול בכפו. שהה סתם כך, בלי כל טעם, רק משום שסטאלין רצה בכך.

קיויתי לסיים עוד באותו לילה את קריאת הספר. נותרו לי כשלושים עמודים בלבד. ניסיתי לאטום אזני אל צעקתו של פורגי—צעקה גדולה ומרה, "היכן בס שלי?"—וקראתי לאמור:

"כיון שלא שיער שיוכל למצוא ענין במדור הקופים, חלף קוסטוגלוטוב על פניו ביעף, ואפילו עמד לעקפו, אלא שפתאום ראה מודעה על גבי סוגר מרוחק וקבוצת אנשים, שקראו בה.

"הלך לשם. הסוגר היה ריק. על גבי התווית הרגילה סומן: 'קיפוף רוזס', ואילו במודעה שהיתה כתובה בחפזון ומחוברת בסיפה אל לוח הלביד של הסוגר נאמר:

"ה'קוף הקטן ששכן פה התעוור בגלל אכזריותו חסרת-הטעם של אחד המבקרים בגן. איש רע זרה טבק לתוך עיניו של הקיפוף רוזס'.

"דבר-מה הלם בו באולג. עד כה היה מהלך כשעל פניו שפוף חיוך של יודע-כל, סלחן ומבין לרוח זולתו, והגה התחשק לו לזעוק, לשאוג עד אשר ינסר קולו בכל קצווי גן-החיות—משל בעיניו שלו נזרה הטבק.
"למה? סתם ככה—למה? ללא טעם—למה?"

"יותר מכל נצבט הלב בשל פשטותם הילדותית של הדברים הכתובים. על אותו אלמוגי, שהסתלק לו בשלום, לא נאמר כי היה אנטי-הומאני, לא נאמר עליו כי היה סוכן האימפריאליזם האמריקאי. נאמר עליו כי רע הוא. וזה הוא שהדהים: מדוע הוא סתם ככה רע? ילדים! אל תגדלו רעים! ילדים אל תפגעו באלה שאינם מוגנים!

"המודעה כבר נקראה ושוב נקראה, אך המבוגרים והתינוקות עמדו והסתכלו בסוגר הריק.

"אז החל אולג גורר את רגליו עם שעל גבו שק, שפולו מכוסה כתמי שומן. חרור בגיצי-אש ובכדורי רובים ובו מנהיג (שנקנה עתה-זה כשי לזוג זקנים שבארץ-גזירה), בממלכת הזוחלים, השרצים והדורסים..."

...השעה שתיים-עשרה והגה החדשות ועיקרן תחילה. הגנרל ד-גול הטיל אמברגו על כל סוגי הנשק והציוד הצבאי לישראל...

לא סיימתי את קריאת הספר. ספק אם סיימתי את שמיעתה של מהדורת החדשות. לקחתי את עגלתו של פורגי, הרתומה לתיש, וחשתי אל גן-החיות בעיר רוסיית-אסיאתית שאיני יודע את שמה. סילקתי את התווית "קיפוף רוזס" ובמקומה תליתי שלט: "הומו סאפיניס". אחר נכנסתי לכלבו של הקיפוף וסגרתי את הדלת אחרי.

מולי עמד דה-גול-גבה קומה, שחצן, שתלטן, שקרן-איש רע. הוא החזיק בידו קופסה עשויה חוטי ברזל, שצורתה כצורת מגדל-אייפל אשר בפאריז, וניסה לזרות מתוכה טבק ישר לתוך עיני-טבק חריף, מגרה, מזמיע. אולם פתאם התחוללה רוח גדולה וחזק, מפרק הרים ומשבר מגדלים-וכיוונה ממני אל דה-גול. והטבק, אשר נועד לסמאגני, החל לעטות את פניו ולחדור לעיניו ופלגי דמעות ניגרו על לחייו. ואָרא והנה מרכין ראשו הגנרל הגבוה, השחצן, היהיר, מופה שגעון-הגדלות, משליך את קופסת העופל אחרי גוף, פורץ בבכי מר ומקנח דמעותיו כתינוק שעתה-זה הלקוהו, ואילו אני פורץ בצחוק. לא זכור לי שבחמישים שנות חיי צחקתי לאִידו של זולתי. אפשר הייתי צוחק כך להתאבדותו של היטלר, אלא שאז היה כבר מאוחר מדי, שהרי אותה חיה טורפת הגשימה את שלישי חלומה ואילו צבוע מתחסד זה לא יגשימו. על כן צחקתי צחוק גדול, אלא שצחוקי זה לא נשמע משום שנבלע במנגינה ובשירה, שירת המנון שאבד עליו כלח. "אל מלך נצור". לא ההמנון הבריטי התמים, שמנגינתו מעוררת חיוך שבטוב-לב, המלך שבו אינו מלך והאל אינו אל, כי אם "אל מלך נצור" הרוסי, המנונו של הצאר שמלפני המהפכה, שנגינתו סאתית-חגיגית, מלפו "חולש על גויים ומפיל חתיתו על אויביו", ואלהיו אלוהי ביזנטיון-מוסקבה מאיוואן האיום ועד סטאלין. חדלתי מצחוקי והצטרפתי לשירה, אך בטקסט מתוקן קימעה לאמור: אל צרפת נצור. בכנות שרתי, בלב שלם, אלא שגם שירתי זו נבלעה בצלילים חזקים ממנה. צילצלו פעמונים. כסבור הייתי שמצלצלים פעמוני כנסיותיה של ירושלים לכבוד תג-המולד האורתודוקסי שחל באותו לילה, ולא היא. צילצל השעון-המעורר שלמראשותי.

ומבעד לחלון ראיתי, כי עלה השחר.

ש. אנו מודים לך מקרב-לב על הסיפור המרתק והמאלף. הרשה-נא לנו בהודמנות זו גם להביע את צערנו על שכל המעשה רבי-הענין, או המעשים רבי-הענין, לא היו ולא נבראו... אפשר אמנם, כי משל היו. עלילת סיפורך בנויה על יסוד של חול והיא מתפוררת למגע אצבע-אצבע הזמן, אם תרשה ליושב-ראש של ועדת-חקירה, המצווה על יובש, להידבק בקורטוב מן הלחלוחית השופעת ממך. ובכן, צירוף המאורעות שבסיפורך ודחיסתם ביום אחד אינם עומדים בפני בקורת שטחית ביותר, שכן סארטר ביקר בארץ כשנה לפני מלחמת-ששת-הימים והאמברגו של דה-גול על מסוקים וכל ציוד צבאי אחר מצרפת כתוצאה מפעולה בלבנון הוטל כשנה וחצי לאחר אותה מלחמה. אמרתי: סיפורך משל היה; במשל זה מצאנו הסבר מתקבל-על-הדעת לנסינוך לסנוור את העין שהציצה עליך מבעד לחור-המנועול-לדבריד, עינו של קוף-על-ידי זריית חול. ואם לא הסבר הרי, לפחות, את המעיין ממנו שאבת רעיון מקורי זה. ועוד דבר למדנו מסיפורך, והוא: תשובתך על שאלתנו האחרונה היא שלילית, כלומר לא נפגשת עם סארטר. ברור לנו, שמימך לא נפגשת גם עם סולז'ניצין. האם בימי-חיך נפגשת עם איזה שהוא סופר מחוץ-לארץ?

ת. כן, עם לאה גולדברג.

ש. לאה גולדברג איננה סופרת מחוץ-לארץ.

ת. כן, אני יודע... אבל כשנפגשתי עמה לראשונה היה זה זמן לא רב לאחר בואה מחוץ-לארץ. שלחתי לה את כתב-היד של סיפורי הראשון, וכעבור כן-וכך שבועות צילצלתי בפעמון הדלת שבדיירה אשר ברחוב ארנון 15, תל-אביב. פתחה לי ישישה קטנת-קומה, לבנת-שער ומאירת-פנים. באותם ימים היו נשים בגיל שבין ששים לשבעים גראות כשישיות ושערן לבן היה. היא ידעה מי אני, ידעה שהוזמנתי, והודיעתני שלאה גולדברג יושבת בשעה זו בבית-קפה הנמצא לא הרחק מכאן.

משום-מה איני יכול להעלות בזכרוני את שמו של אותו בית-קפה ומקומו. היה זה אחד מבתי-הקפה הרגילים בצפון תל-אביב של הימים ההם. צפון תל-אביב, אמרתי, ולא צפונה של תל-אביב, שעדיין לא היה קיים כלל. עיקרו של בית-הקפה על-פני המדרכה, כמובן. ליד אחד השולחנות ישבה אשה וסרגה, לפניה על השולחן פקעת צמר ירוק. זקופה ישבה האשה, דקת-גו, ארוכת-טורסו, צרת-פנים, כולה נוטה כלפי-מעלה כמי שמכין עצמו להתרומם בעוד רגע מכיסאו ולהמריא באוויר. אצבעותיה שיחקו במסרגות, עיניה לא השתתפו במשחק, ככויות היו משום-מה, ואף כי בקווי-פניה הטובים היתה קשיות גברית קימעה, הגה כל-כולה היה בה משהו מן הנשים שבתמונותיו של מודיליאני. לא ראיתי את לאה גולדברג לפני כן אך באותו רגע ידעתי ללא קורטוב של ספק שאכן היא-היא היושבת לפני. קרבתה אל שולחנה ובדחילו-ורחימו הצגתי עצמי לפניה.

היא התחייכה. עיניה הפכויות הזדהו והיא הקרינה עלי מבט שכולו רוח אמהי, שהיה בו משום ניגוד לחיטוב הפנים הקשוח ולשיניים הארוכות עד-פתיעה שנחשפו תוך כדי חיוך.

"אני נמצאת במבוכה", אמרה. "הדבר מאד מוצא חן בעיני".

לולא הבושה פותח הייתי מרוב שמחה בריצת-אמק סביב אחד השולחנות.

כפי הנראה קראה האשה את מחשבותי. היא אמרה:

"תיארתי לי שאתה הרבה יותר קשיש: כבן ארבעים, חמישים".

בן עשרים-ושמונה הייתי אז. את ראשי עיטרה רעמת בלורית, לבוש הייתי חולצת ח'אקי ומכנסיים קצרים ונעול סנדלים.

נתארכה השיחה בינינו, וככל שנמשכה לא חדלה לאה מסריגתה.

"עוד אכתוב לך", הבטיחה לאחר ברפת פרידה.

והיא כתבה. בתחילה מכתב בוז הלשון:

שלום וברכה,

סלח לי שהתמהמהתי כל כך בתשובתי. אך היא תלויה בכמה וכמה עניינים,

שאף אני תלויה בהם.

ובכן: לכל היותר כעבור שבועיים אכתוב לך תשובה מפורטת ומקווה אני—

גם תכליתית.

ועוד הפעם—סלח על הדיחוי.

בברכה,

ל. ג.

ואכן, כשבועיים לאחר-מכן הגיע עוד מכתב לאמור:
שלום וברכה,

לפני צאתי את הארץ רציתי לכתוב לך כמה מלים בנוגע לכתב-היד שלך. אני מסרתיו לשלונסקי. הבטיחני לעבור עליו בזמן הקרוב ביותר. עד עכשיו היה עסוק מאד, אבל אני מקווה שבמהרה יעשה את אשר הבטיח. מכיון שלא אהיה פה לא אוכל עוד לעקוב אחר הענין, והייתי מבקשת אותך מאד לכתוב לו כמה שורות או, מוטב, אם תהיה בת"א, לגשת אליו (הוא תמיד לפני הצהריים בקפה "קרלטון") ולדבר עמו—בדברך תוכל להסתמך עלי וכן במכתב.

סלח לי על הנייר הגרוע, אין עכשיו אחר תחת ידי. אגב, בשעתו לא הגבתי על שיר שלך. חושבתני שגם אתה מרגיש שדרך הביטוי שלך—פרוזה. הרבה ברכות וכל הטוב,

לאה גולדברג

הייתי בתל-אביב, פגשתי את שלונסקי ב"קרלטון", והסתמכתי על לאה גולדברג. הוא אמר: עוד לא קראתי. כעבור שנה החזיר אלי את כתב-היד ועל גבי העטיפה (בימים הטובים ההם נוהג הייתי להעתיק את סיפורי אל תוך מחברת כמעט בכתובה תמה) היה כתוב בעפרון: קראנו, לא מתאים לנו. לא מכתב-לוואי ולא חתימה. את שלונסקי לא ראיתי למן הפגישה ההיא אף פעם אחת, חוץ מאשר על מסך הטלביזיה. עם לאה גולדברג נפגשתי הרבה. בביתה, בביתי, בבית חברים משותפים, בטכס שבו הוענק לה ולגרשון שופמן פרס אוניברסיטת ניו-יורק, במונית שהסיעתנו יחד ללוד שבועות-מספר לאחר מלחמת-ששת-הימים ומשם במטוס סוויס-אייר לציריך, בלוויית אמה הישישה, שאי-אז פתחה לי את הדלת ברחוב ארנון 15. ומכל הפגישות אתאָר רק אחת, שנתקיימה במפתיע ימים ספורים לאחר אותה טיסה. היה זה בכביש פנימי במורד תלול בשוליו של מקום-מרפא מפורסם בשווייץ; הכביש הבריך כחוטם של נעל מצוחצחת-למשעי. גם בתי-העץ האדומים הבהיקו צבועים, רחוצים, ממורקים. טיפות גיצנצו בעלוות האילנות שבצדי הכביש—ספק טל-בוקר, ספק שרידי גשם לטפני שירד בליל אמש—וכה צלולות היו עד שנדמה היה כי מימיהן מים מווקקים.

מכוננית פתוחת-גג, שצבעה תכלת בהירה, חלפה עלי-פני ביעף, גלשה במורד, בתפנית חדה עלתה אל המדרכה ונעצרה בבת-ראש. עד שהייתי עוקב אחריה, תמה על חריגה זו מן הכללים—מכוננית על מדרכה!—במקום שכולו הקפדה על חוק, מנהג ונוהל, ראיתי שמתא הנהג נשלחה יד והטילה קליפת בנגה אל תיבת-אשפה צבעונית, שהיתה צמודה אל עמוד הניצב על המדרכה.

לא מתוך הפרה של כלל עלתה אפוא המכוננית על המדרכה אלא כדי לקיים מצוה—מצוות הנקיין. ומשקוימה מצוה זו, חזרה אותה מכוננית אל הכביש ועד-מהרה נעלמה באחד מפיתולי המורד. אולם משום-מה נדמה היה לי שלא רק קליפת בנגה הטילה

היד אל תוך התיבה אלא עוד דבר-מה. אכן, רק נדמה לי, שהרי המרחק ביני לבין אותה מכונית לא איפשר לעיני קצרות-הראי להבחין בכך. אף-על-פי-כן לא נתנה לי סברה זו מגוה ומשהגעתי לאותו מקום קרבתי אל התיבה והצצתי בתוכה. אכן, מלבד קליפת הבגנה היה בה עוד דבר-מה. מובן מאליו שלא היתה כל סיבה לבטחון כי אותו "דבר-מה" הוטל בתיבה דווקא ביד שעתה-זה שולחה מן המכונית. אפשר שהיה מוטל בה לפני כן. על-כל-פנים, החבילה הקטנה עוררה את סקרנותי. תיבת-האשפה נקיה היתה עד-ברק ככל דבר במקום-מרפא זה. תחבתי ידי לתוכה והעליתי כמה דפי גייר תלושים מתוך מחברת; בניגוד לציחצוח ולמירוק שהקיפוני כאן בכל אתר ואתר, היו הדפים מוכתמים, מגואלים, קמוטים, מעוכים. באותו מעמד עצמו ישרתים, החלקתים וקראתי את הכתוב בהם בכתב-יד גרמני קוצני, שאף-על-פי שלאטיני היה חותם של כתב גותי טבוע בו.

והרי תרגומם העברי של הדברים שהיו כתובים על גבי הדפים ההם:

הנקיון... הנקיון הפיסי, המלווה מעשה עוול, פעולת ליכלוך מוסרי, אותו בור-כפיים חיצוני המקביל להוצאת פסק-דין-מוות על עם שלם... כן, זה הנקיון הוא שזיעזוע אותי עד עמקי נפשי מאז-ומעולם. ויקח פונטיוס פילאטוס מים וירחץ את ידיו לעיני העם ויאמר נקי אנוכי מדם... ויענו כל העם ויאמרו: דמו עלינו ועל בנינו.

ואני תמהה על שום מה אין האוונגליון מזכיר כי פונטיוס פילאטוס רחץ ידיו לא רק במים כי אם גם בסבון. שמא לא היה עדיין סבון בימיו? הסבון מיוצר משמנים המעובדים בנתר מאפל. השמנים הם שמני הצומח ושמני החי. שמני החי פירושם חלבים: חלבי צאן ומריא, חלבי חיה ובהמה, כלומר מבחינת המיזן הזואולוגי יונקים מוצרי סבון משומן בני-אדם. אולי משום כך היה היטלר רגיש לנקיון עד לחולניות. מרבה היה לרחוץ את ידיו, ודווקא בסבון... הרבה סבון.

כשהייתי נערה צעירה נוהגת הייתי לכבס את בגדי על הגשר שהיה מתוח על פני הנהר הקטן שעל גדתו שכנה העיר הקטנה שבה נולדתי. מסבנת הייתי סבן היטב את הבגד ואחר-כך טובלת אותו במי הנהר. פעם אחת נפלט דג מן המים הצוננים אל הגשר. הוא פירפס, התחבט ונפתל במאמצים נואשים לשאוף אוויר. ריחמתי עליו וניסיתי להצילו במה שהיום קרוי הנשמה מלאכותית. קירבתי שפתי אל פיו ונשמתי לתוכו. הדג פישק את שפתיו פישוק-רווחה אחרון ונעץ בי זיזים-מחטים דוקרניים, ששימשו לו מעין שיניים. רק אז הבינתי שלא לאוויר הדג זקוק אלא למים, אך ככל שניסיתי להשליכו המימה היה משום-מה מחליק מידי ונחבט בגשר. אז החלטתי לפרק את הגשר. ידעתי שכולו נשען על מסמר אחד ויחיד. אם אעקרו, יפול הגשר כולו. מצאתיו וניסיתי לעקרו, אך המסמר סירב. וכשעלה בידי לעקרו היה מעוקם, כפוף, מעוקל, והגשר צנח. באמת לא צנח, לא נפל, לא התרסק, כי אם הידרדר. ומי כמוני מכירה את ההבדל שבין נפילה להדרדרות.

בעודי תיגוקת שכובה בעגלת ילדים יצאה אמי לטייל עמדי. עירנו הקטנה בנויה היתה על מדרון הגולש אל תוך נהר. פגשה אמי חברה ופתחה בשיחה עמה. רפתה ידה ועגלת התיגוק הידרדרה אל הנהר. אבל אני לא התרסקתי ולא נקרעתי לגזרים. במשיתי חיה, רחוצה, נקיה, ממורקה...

לא הוספתי לקרוא. קימטתי את הדפים והשלכתיים.

וכמשה רבנו, שבראותו איש מצרי מכה איש עברי פנה כהיכה לראות אם אין איש, כך פניתי גם אני משום-מה כהיכה והסתכלתי סביבי, משל פשעתי פשע בהשליכי את הגיירות שהוצאו מסל-אשפה שבשולי כביש. ההבדל הוא רק בכך שמשה פנה כהיכה קודם שיהרוג את המצרי ויטמנהו בחול, ואילו אני הסתכלתי סביבי אחרי שקימטתי את הגליון הכתוב והשלכתי. ומשזקפתי את עיני להביט כהיכה ראיתי מבעד לחלון שבאחד ה"שאלה", בתי-העץ הציוריים צבועי האדום, שהם חלק אורגאני מגופיה של שוייץ, משתרבב ראשה של לאה גולדברג. הבית נמצא במרחק-מה מן הכביש. ואף-על-פי-כן ראיתי—לא חשתי כי אם ראיתי בבירור—את מבטה האמהי ואת חיוכה, אותו חיוך שהעלתה על שפתיה כשאמרה עשרים-ואחת שנה קודם: "תיארת לי ארבעים, חמישים".

אילו אמרה כך הפעם היתה צודקת בהחלט. אך היא לא אמרה דבר. אני הוא שפתחתי את פי ודיקלמתי באזניה בית אחד מ"אהבתה של תרזה דיי-מון":

מול חלונך וגם מול חלוני,

בלילה שר אותו זמיר עצמו.

ועת ירטיט לבך בחלומי

אעזר ואאזין לו גם אני.

בו-ברגע הציץ עוד ראש מאחרי ראשו של לאה: היתה זו אמה, זו שפתחה לי את הדלת ברחוב ארנון 15 לפני כן-וכך שנים וטסה עמדי בחברת בתה מלוד לציריך. באותם ימים לא שיערתי ולא פיללתי ולא עלה על לבי שבועוד שלש שנים אהיה צופה בטלביזיה ביום-העצמאות העשרים-ושלושה, אָרָאָה ואאזין איך בית זה עצמו מ"אהבתה של תרזה דיי-מון" מושר בפי זמרת ישראלית פופולארית וזוכה בפרס שלישי בפסטיבל-הזמר הישראלי. וכמה דקות לפני כן אראה על המסך איך עולה לבימה, כדי לקבל את פרס ישראל לספרות, שהוענק ללאה גולדברג, אותה ישישה שפתחה לי את הדלת ברחוב ארנון 15, שטסה עמי לציריך במטוס סוויס-אייר ושהציעה מאחרי גבה של בתה בשעה שזו חייכה לי במקום-מָרְפֵּא בשוייץ למראה המעשה אשר עשיתי בגליון-נייר כתוב.

ש. עוד סיפור ארוך ומרגש, אם כי בשלב מאוחר יותר נצטרך לעיין עיון מעמיק בפרטיכל, כדי לקבוע את מידת שייכותו לענין המשמש נושא לחקירתנו. מכל-מקום, ברור לנו שגם הפעם תשובתך על שאלתנו האחרונה שלילית היא: כפי הנראה, מימד לא נפגשת עם סופרים מחוץ-לארץ. הכוונה לסופרי העולם הכותבים לועזית. האם יש ביניהם כאלה שהשפיעו על עיצוב עולמך הרוחני?

ת. בהחלט, הרשימה ארוכה: דוסטויבסקי, תומס מאן, גיימס ג'ויס, קפקא... ועוד

ועוד ועוד. אלה שמניתי הם אולי האחרונים שהטביעו חותם סופי. אך היו רבים שקדמו להם.

ש. אולי תנסה לארגן אותם לפי סדר כרונולוגי ?

ת. אינני בטוח בסדר כרונולוגי הוא הסדר הנכון, אך אם אתם עומדים על כך, עלי להתחיל מבראשית, מן הספר הראשון שקראתי בימי-חיי.

מושגים, תמונות, רעיונות, חוויות—הללו נולדים בקרבנו, מתגבשים, מתפתחים, מתים, ולפעמים משתנים ועוברים עליהם גילגולים כה שונים ומשונים עד ששוב אין אנו מכירים אותם, כשם שלא היינו מכירים אדם מבוגר או זקן רק משום שאי-פעם הראוהו לנו ברחם אמו כעובר.

אחד המושגים הגיאוגרפיים הראשונים שקלטתי בימי-חיי בהיותי תינוק כבן ארבע או חמש היה—אפריקה. באותם הימים פקדתי מחלה מידבקת ושרוי הייתי בהסגר כששה שבועות. רק אמי הורשתה לבוא אלי. היתה מביאה לי ספרי ילדים וקוראת באזני את חרוזיהם. אחר-כך היו הספרים נשארים בידי ואני הייתי מזוין את עיני בתמונות שבהם. מכל הספרים שהביאה לי אז, קסם לי ביותר ספרו של אנדריי צ'וקובסקי, "ברמלי".

באפריקה נוהם על הר וגיא

הפרא, המפלצת ברמלי.

באפריקה הוא מתרוצץ

על ילדים קטנים קופץ.

המחלה שקפצה עלי דמתה בעיני רוחי לאותו ברמלי, ודווקא משום כך אהבתי שבעתיים את הספר, שמילא את לבי אמונה בהחלמתי, ב־"happy end", בנצחון הטוב, כשם שהפרא ברמלי, בעזרת הדוקטור אויזמר והתנין קרוקודילוס, הפך מרע לטוב—ממפלצת קאניבאלית לרוכל המהלך בשווקים בזמר ומחלק לילדים ריקים חיינם.

ועד כדי כך אהבתי את הספר שהייתי הופך בו והופך עד שעל-פיו למדתי לקרוא. וכשקמתי מחליי הייתי—זמן רב לפני גיל בית-הספר—אדם יודע קרוא-וכתוב (המדובר הוא, דרך-אגב, בלשון הרוסית, השפה בה נכתב "ברמלי" במקורו, ואילו המובאות שבפי הן מתוך תרגומו הנפלא של נתן אלתרמן).

אך מלבד עצם מלאכת הקריאה רכשתי עוד דבר-מה מתוך קריאת "ברמלי": את המושג אפריקה.

באפריקה הולכים בהלך,

קוטפים תמרים כמו בני המלך.

כן, אחי, אפריקה !

אין כמוך, אפריקה !

על קרנף קפצו בדרך

ורכבו שעה לערך —

עם פילים, עם פילונים

שיחקו במחניים.
בקיצור, אפריקה,
אין כמוך, אפריקה.

ורק אישם בחביוני נפשי נשאתי כל ימי-חי אפריקה זו, שבה מטיילים רכובים על קרנפים, משחקים במחניים עם פילים וקוטפים תמרים כיד המלך. ואני, שמגיל צעיר התגלגלו חיי כך שכל ימי טרוד אני, שקוע בעבודה ובעיסוקים שונים ואיני צופה לי מנוח מהם אלא בגיל בו אזכה לפרוש לגימלאות, מפיון שהספר הראשון שקראתי בימי-חי הוא "ברמלי", מלווה אותי כל ימי-חלדי תמונתה של אפריקה כמעין חוף-מבטחים של מנוחה, בטלה, הנאה והתמוגגות, גן-עדן של מילטון שאף-על-פי שאבוד הוא עוד ישוב ויירשנו המין האנושי. כך חי ודאי באמונתו אדם שהספר הראשון שקרא הוא ספר "בראשית", והוא מכוון את פעמי חיי כן שלעתיד-לבוא יהיה יורש גן-עדן.

ושום עובדות המטפחות על פנים, שום הגיון היסטורי וחברתי, שום נסיון אישי לא היה בהם כדי לעקור מושג אי-ראציונלי זה שנזרע והיכה שרשים בתוך ילדות רחוקה. הן חי אני בדור השתחררותם של עמי אפריקה מן הקולוניאליזם, בדור שבו מדינת-ישראל שולחת שליחים כדי ללמד המונים שחורי-עור, אכולי כפון ומחלות, לפתח את חקלאותם. אף אני עצמי עוד לפני למעלה משלושים-וחמש שנה דרכו רגלי על אדמת אפריקה: סומאלי הצרפתית, מצרים. עד-מה לא דמו הללו לארץ-ברמלי! והנה בימים אלה עליתי לבית-החולים הדסה בירושלים לבקר את אמי, שהיתה מחלימה לאחר ניתוח. כשהגעתי אל מיטתה מצאתיה פנויה; השכנה הסבירה לי שהיא נלקחה אל חדר-הרנטגן לצורך שיקוף. כרגיל עייף הייתי, ושעתי דחוקה. בעצבנות פסעתי בחדר הלוך וחזור, מעיף מבטים חטופים על השעון שלזרועי ועל המיטה שבה היתה אמי אמורה לשכב. באחד המבטים האלה קלטה עיני סוור קלפים, שהיה מונח על המיטה. כל אימת שאמי מתעייפת נוהגת היא לערוך את הקלפים, לפי שיטה הקרויה "פאסיאנס", מעין משחק קלפים של אדם עם עצמו. משחק זה מפיג את המתוחות ומרגיע את העצבים מאין כמוהו. זינקתי אל המיטה, ישבתי על השרפרף שלידיה ושיקעתי עצמי בעריכת "פאסיאנס".

לאחר זמן-מה נכנס רופא לחדר: צעיר מן האפריקאים, כפי הנראה מבוגרי בית-הספר-לרפואה הנמצאים בתקופת התמחות. קרב אלי ומאחרי גבי עקב אחר הקלפים הערוכים בטורים ארוכים מלמעלה למטה. ה"פאסיאנס" לא הסתדר. הפשלתי ראשי לאחור ונתתי בו מבט-שאלה, מעין קריאה לעזרה.

הוא פישק שפתיו ושיניו נתברקו לא דווקא בחיך, אף לא בחיך סלחני של בון.
"בזבוז-זמן מוחלט", פלט בעברית צחה.

אותה שעה צף ועלה מתוך-תוכי גן-העדן האבוד והמקווה: ברמלי, אפריקה, תמרים נקטפים. כמעט פרצתי בצחוק, אך פתאום עברני החשש שמא רופא זה יפגע מצחוקי; משלתי אפוא ברוחי והתאפקתי בעוד-מועד.

כשחזרתי באותו ערב הביתה שמעתי ב"קול ישראל" את הידיעה על מותו של קורניי צ'וקובסקי.

אם יש או אין משמעות אובייקטיבית להתלכדות זו של מסיבות, עובדות, אסוציאציות וזכרונות—אני אינני יודע. משמעות אישית לגביי אני—יש ויש.

ש. אתה יכול לחסוך לך את עמל חשיפתה של משמעות זו לפנינו. מעדיפים היינו שתוסיף לעמוד איתן על הבסיס הכרונולוגי. נקוב-נא בשמו של זה שבא ברוחך אחרי צ'וקובסקי, מבחינת המוקדם והמאוחר.

ת. גונצ'ארוב. איוואן אלקסנדרוביץ' גונצ'ארוב, שחיבר אחד מן הרומנים הראשונים בספרות הרוסית, ומן המשובחים שבהם: "אובלומוב". אל-אלוהים! עד-מה זיעזעני ספר זה בשחר נעורי, ואולי אף בילדותי, שהרי—אם אינני טועה—בפעם הראשונה ספגתי אל קרבי עוד כשהייתי בן אחת-עשרה או שתיים-עשרה. ואם עומד אני עכשיו לגמול לשין הא כגמולו, הרי על חסדיו של גונצ'ארוב גמלתי זה-הכבר.

ש. במה התבטא הגמול? מה עשית?

ת. מה עשיתי? מה לעשות ל"אובלומוב" אהובי ולא עשיתי עוד! תירגמתי, הקדמתי מבוא לתרגום, הצגתי את האיש אובלומוב בפני הציבור העברי וחזרתי וכתבתי עליו בשירה ובפרוזה, במאמר ובסיפור, הגדלתי עד לממדים קוסמיים, שיויתי לו מעמקים, הענקתי לו משמעות מיסטית סימבולית...

ש. והכל בכוחות עצמך?

ת. אני יודע שהשאלה היא סארקאסטית, אף-על-פי-כן עלי להודות שיש בה ממש. בלי-משים קלעה שאלה ריטורית זו אל האמת, שכן היה מי שסייע בידי, ביוזמים ובלא-יודעים. שמו של האיש או, ביתר-דיוק, כינויו: ולודיה הסתת.

לראשונה פגשתי לפני שלושים-ושתיים שנה, ביומי הראשון בעבודת בנין. "חלוצי" ירקק הייתי, והוא היה סתת ותיק ומנוסה. לאחר שהעליתי לקומה השניה כתמש אבני-בנין נקרע העור מזרועותי וידי שתתו דם. וולודיה הסתת הוא שראה בענני והדריכני כיצד יש להרים אבן כבדה ולהניחה על חלקו התחתון של הגב וכיצד יש לנשום כשאתה עולה במדרגות בעוד המשוי הכבד עליך. לימים התיידדנו ולא זזה ידו מתוך ידי. משנודע לו כי סטודנט אני התחיל מרעיף עלי לקחו. ואכן גילה בקיאות מופלאה בתורות ובמדעים שונים, החל באסטרולוגיה וכלה בפילוסופיה. סוציאליסט מושבע היה וציטט כל-אחר-יד מכתבי מארקס ולנין, זכר על-פה שירים רבים משל בלוק, יסנין ואפילו פאסטרנאק, שבימים ההם לא היה עדיין מקובל כל-כך.

אולם לשיא גדולתו הגיע בעיני ידיעותיו הרבות במתימטיקה, שמעולם לא למד אותה שיטתית לאחר גמר בית-הספר התיכון. הוא הכיר לדעת את נוסחותיו של אינשטיין, הבין את משמעותן, ויכול היה להרצות על התפתחות המחשבה המדעית מימי קופרניקוס עד ימינו, ואם כי לא גילה לבו דבר זה לפיו, ברור היה כי במעמקי נפשו האמין שיום יבוא והוא יגלה את הנוסחה המקפת של מהות הבריאה כולה, לרבות מהלך ההיסטוריה האנושית. והגוססה פשוטה תהיה בתכלית הפשטות, שהרי

להרפתה יהיה צורך לפתור משוואה עם נעלם אחד בלבד, והנעלם הוא עם-ישראל.

גם את מלאכתו, מלאכת הסתתות, עשה כמעין עבודת-קודש, ועוד תקופה ארוכה לאחר שחדלתי מעבודתי בבנין הייתי עוקב אחר מקומות-עבודתו ומוצא לי רגעי זמן פנוי לקפוץ אליו וצופה באומלו אשר באלגנטיות שובת-לב היה צר צורה באבן ורודה, עם שפניו של וולודיה מפיקים ריכוז שכלי, מאמץ רוחני ומיתח גפשי. מובטח אני כי אותה שעה הרגיש עצמו כמי שמסתת אבני מקדש חדש, היכל לרוח האדם.

במרוצת הימים נתמעטו ביקורי והלכו, מחמת הטרדות, עד שפסקו כליל. שנים רבות היינו נפגשים ברחוב באקראי, ולאחר "מה שלומך ?" נרגש ונובע מעמקי-לב מתרישים היינו בביישנות איש לעומת רעהו. ורק מנהג אחד קבעתי לי כמצוות ייהרג-ולא-יעבור: כל-אימת שיצא ספר כלשהו מפרי עטי או בתרגומי הייתי משגרו אליו בהקדשה.

הגה לפני שבועות-מספר פורסם אחד מתרגומי מן הספרות הרוסית הקלאסית. אמרתי לשלחו אליו כמימים-ימימה, אלא שתוך כדי כתיבת ההקדשה גסתבר לי לפתע שזה שנים-מספר לא הזדמן לי לראות את וולודיה. חזרתי בי מהחלטתי לשלוח לו את הספר בדואר וגמרתי אומר להביאו אליו במו-ידי.

אל ביתו הגעתי לפנות-ערב. וולודיה התגורר עוד באותו בית בו ישב לפני למעלה משלושים שנה. כבר בימים ההם היתה זו אחת משכונותיה הוותיקות של ירושלים. הוא ישב תחת החורב, שהתנשא בין אבני המרצפת של חצרו הקטנה. מגורת-חשמל השתלשלה מאחד הענפים והאירה את השולחן שעליו היו מונחים שלושה ספרים, אחד מהם פתוח, וספל ענקי העלה קיטור. וולודיה גמע תה מן הספל וממרחק מפליא קרא בספר הפתוח.

משהכירני, בירכני בחמימות והושיבני על-ידו. הושטתי לו את ספרי, שהיה נתון במעטפה, אך הוא לא גילה כל ענין בו. נער הייתי כשהכרתיו, לכן כבר אז נראָה זקן בעיני. עכשיו נדמה היה לי שכמעט לא הזדקן במרוצת השנים שחלפו. אמנם, זויות פיו השתפלו כלפי מטה, ושערותיו, האפורות לשעבר, הפכו שיבה עם לוואי של כחול, אך עיניו הצהובות, דהויות השמש, הניצוץ שנדלק בהן נשאר כשהיה: מבהיק; מנצנץ, מבליח. בעוד הניצוץ דולק, הורה על הספר שהיה פתוח לפניו ואמר לי:

"ואנוכי קורא עכשיו את 'אובלומוב'. זוכר אתה מי היה אובלומוב?" אני הוא, כאמור, שתירגמתי את "אובלומוב" מרוסית לעברית והספר שעליו הורה נשא את הקדשתי. כפי הנראה, בכל-זאת הזדקן וולודיה. הוא לא חיכה לתשובתי, המשיך:

"אובלומוב' הוא שם-דבר בספרות-המופת של רוסיה. אציל בעל-אחוזה שנולד בפנינה נידחת ומת בפטרבורג וכל ימיו היה סרוח על ספתו. ואף-על-פי-כן-אתה רואה?—למעלה מחמש-מאות עמודים..."

"מי כמוני זוכר?" גפלט מפני.

"אתה רואה? הספר ההוא. פה... השני על השולחן שם... תן-נא לי אותו... אתה יודע... בעצם... דומה אני עכשיו לאובלומוב... בקושי מגיע את רגלי... אך אינני רובץ... יושב כל היום, כמעט כל היום... ובכן, תן לי ספר זה... הנה כך... כאן יש אוסף מאמרים על 'אובלומוב'."

קירבתי אליו ספר רוסי, עבה למדי, בכריכה צהובה. הוא התחיל לדפדף בו כמי שמצוי ובקיא בכל הכתוב בו. "שמע, שמע, מה שכתב דוברוליובוב, המבקר הדגול בן-דורו של גונצ'ארוב."

וולודיה קרא מן הכתב בפאתוס, בהטעמה, מתוך הזדהות:

"סיפור-מעשה המתאר כיצד שוכב וישן אחד גרפה בשם אובלומוב, ואפילו האהבה והידידות אין בכוחן להקימו, ודאי שאינו סיפור בעל חשיבות מרובה... אולם בסיפור זה נאמרה המלה החדשה של התפתחותנו התברתית; והיא נאמרה בבהירות, בתוקף וללא תקוות ילדותיות, אך מתוך הכרה מלאה של האמת. מלה זו—אובלומוביות. היא משמשת מפתח לפתרון תופעות רבות בחייה של רוסיה, והיא שמשווה לרומן של גונצ'ארוב חשיבות חברתית רבה לאין-ערוך מזו שבכל ספרי-ההוקעה שלנו. בדמותו של אובלומוב ובכל אותה אובלומוביות רואים אנו יותר מסתם יצירה, פרי כשרון גדול. בה מוצאים אנו יצירת-חיה של רוסיה. את אות-הזמן."

"חה-חה", המשיך וולודיה בעודו מדפדף, "אות-הזמן. הזמן ההוא? זמנו של אובלומוב? של דוברוליובוב? ומה בדבר זמנים אחרים? לא, אדוני אובלומוב הוא מחוץ לזמן. ועל כך למדים אנו מפיו של לגין, לגין הגדול בכבודו-ובעצמו. כשבעים שנה אחרי פירסום מאמרו של דוברוליובוב כתב לגין לאמור..."

וולודיה חזר ודיפדף בספרו. משמצא את המבוקש, המשיך:

"שלוש מהפכות עברו על רוסיה, ואף-על-פי-כן גשארו בה האובלומובים. וזאת משום שאובלומוב היה לא רק בעל-אחוזה כי אם גם איכר, ולא רק איכר כי אם גם אינטליגנט, ולא רק אינטליגנט אלא גם פועל וקומוניסט." "אתה שומע? קומוניסט! אובלומוב היה קומוניסט. אובלומוב הרדום הוא שעשה את המהפכה. מכאן, אדוני, שהגבלות של זמן, של תקופה ומעמד אינן חלות על אובלומוב. אך אם רצונך לדעת את האמת, גם הגבלות של מקום—לאום, גזע, ארץ—אין להן שליטה עליו, משום שהוא טיפוס עולמי, אוניברסלי. זוכר אתה את האנארכיסט הישיש קרופוטקין?"

עד שוולודיה מדפדף בין מובאה למובאה תהיתי אני על המושג "ישיש" שבפיו. קרופוטקין חדל מהיות ישיש לפני למעלה מחמישים שנה, לפי שהלך בדרך כל הארץ לאחר שהגיע לגיל שבעים-ותשע.

"אובלומוב נוצר על-ידי הציביליזציה בת-זמננו. בכל סביבה המרוצה-מעצמה ואינה יודעת מחסור", ציטט וולודיה בפאתוס שלא ידע לאוזן, "אדם שהשיג מידה מסוימת של בטחון... מעדיף לקפוא על שמריו ולהתמיד בקיומו הווגטטיבי. אסור לראות

באובלומוב מחלה גזעית. היא מצויה על-פני שתי היבשות ובכל קווי-הרוחב. "מן הראוי, ידידי הצעיר [אם קרופוטקין עודנו ישיש אין תימה שאני צעיר עדיין", אמרתי בלבין], לשיב לב למלים 'קיום וגטאטיבי'. פירושו, כידוע, קיום רשלני, עצלני, מנוון. אולם, תרגומה של המלה וגטאטיבי הוא 'צמחי'. הרי שמשמעותה השלילית של המלה באה לה מתוך הניגוד החיצוני שבין קיומו הרוגע של הצמח המרותק אל הקרקע לבין קיומו הרחשני של החי הנע ממקום למקום. אכן, בימי קרופוטקין היה ההבדל בין הצומח והחי מוגדר ומותחם. מאז נשתנו הזמנים, טושטשו התחומים וכמעט נמחקו הגבולות, שכן יודעי-דבר גורסים שאין בין הצומח והחי אלא הבדלי תפקוד פיזיולוגי בלבד. ואילו לגבי עצם המיתח שבהתרחשות ובעירנות חיותית אין הצומח נופל מן החי. אדרבה, אפשר שפעילותו של הצומח עולה על פעלתנותו של החי, אף אם אינה גלויה לכל עין, שהרי דווקא הצמח הוא שידע להפוך חומר דומם לחומר אורגני, ואילו החי מקבלו מן המוכן.

"כן, אובלומוב הצמחי, הווגטאטיבי הוא שעשה את המהפכה הגדולה. אבל מהפכה זו הסתאבה משום שנושא המהפכה האמיתית הוא לא החי, ואפילו לא הצומח, כי אם הדומם. חה-חה-חה! שמעת על טוינבי? ההיסטוריון האנטישמי הזה, הוא אומר שהעם היהודי הוא מאובן, חי שהפך אבן, חומר דומם. אמת-ויציב. דומם, דווקא דומם. לא בכדי עטו המלומדים בימינו על החומר הדומם וגילו בו רחשנות גועשת, תנועה מתמדת ובלתי-פוסקת, עצמאות גועשת בכל פרודה, חיים מסחררים בכל אטום וכוחות אדירים בכל גרעין. כי שלוות הדומם שלה מדומה היא. וכי לא הדומם הוא מקור האנרגיה של העתיד? ולמעשה, גם של העבר. אור, חשמל, חום, אנרגיה גרעינית... יצורים חיים נרקבים במותם, כלומר בהתפרקותם, ואילו הדומם יעזע יקום במותו, כלומר בהתפצלו לחלקיקיו".

וולודיה התלעלע. שלה ממחטה מכיסו וקינח את זיעתו. לאחר-מכן הזיח את "אובלומוב", בטל ספר אחר מאלה שהיו מונחים על שולחנו, הוציא מתוכו גליון-גייר ופתח שוב, עם שנשימתו התכופה מקטעת את דבריו:

"אקרא לך שיר. שיר על הדומם. מוקדש לאובלומוב ולעם-ישראל. עכשיו מובן לך הצירוף של שני אלה, לא כן? רוצה לשמוע?"

הוא לא חיכה לתשובתי. הוא דיקלם בסגנון דיקלומו של יבטושנקו בכיכר-מאיאקובסקי במוסקבה, אף שקהל-שומעיו היה איש אחד בלבד.

אני אטום דומם, גורו ממנו, הדומם, העצור, המאופק, המודחס.

ואוי לכל חי בהתפצל האטום. בואו במערות צורים

ואחם, החיים את מלאו החיים, ובמחילות העפר

לא יותר מפם אחד מפני פחד הדומם

לתנות ומהדר גאונו

עלי עיי-מפולת בקומו לערוץ ארץ,

את חרבות עולמכם החי כי יום לדומם

במות הדומם רבי-האייל. על כל חי וצומח...

זכרתי איך לפני שלושים-ושתיים שנה חלם וולודיה על הרכבתה של נוסחת הבריאה, משוואה עם נעלם אחד—עם-ישראל. אלא שבינתיים נכנע והחל להביע את חזונויותי לא בנוסחות דווקא אלא בשירה, ככל הנביאים מאז, ואפילו כלשונם של אותם נביאים. לבי התחמץ בקרבי משום-מה.

וולודיה הוסיף לדקלם...

ש. לא נעים לנו לשסע אותך. אבל הסכמנו על סדר כרונולוגי. לכולנו ברור שסטית מדרך זו...

ת. לא. בהחלט לא, ומיד תיכחו בכך, כי בשעה שוולודיה דיקלם צפו ועלו בזכרוני מלים אחרות, שננעצו כמחטים בנפשי בשחר-עלומי והתוו את דרכי בחיים לשנים רבות. אני מצטט מן הזכרון:

"הציונות היא התגלמות הגאווה הלאומית, הכבוד-העצמי הריבוני, שאינם יכולים להשלים באופן אורגני עם כך שהבעיה היהודית תהיה חשובה פחות מאחרות, שהן כבירות ובעלות אופי עולמי. בשביל המרגיש כך, גאולת העולם אינה אלא שקר מחפיר כל עוד אין לעם היהודי ארץ משלו לכלל שאר העמים. עולם בו אין לעם היהודי מדינה משלו עולם של שודדים וגנבים הוא, בית-קלון שאין לו זכות-קיום".

ש. מהיכן המובאה ?

ת. ממאמרו של זאב ז'בוטינסקי, "הציונות והקומוניזם", שנפל לידי בחצי הראשון של שנות-השלושים. ואכן, זאב ז'בוטינסקי הוא-הוא שלאחר איוואן גונצ'ארוב מגיע לו לקבל ממני את גביע-הזהב לגיבוש האישיות, מבחינה כרונולוגית. אלא שעד לאותה פגישה עם וולודיה סבור הייתי ש"אובלומוב" של גונצ'ארוב ו"שמשון" של ז'בוטינסקי שני הפכים הם המעידים על נטייתי לאַחַד ניגודים, והנה בא וולודיה והוכיח לי שלא זו בלבד שאין ניגוד ביניהם אלא ששני אהובי-נפשי אחד הם.

ש. אכן, היה לך מול שהופיעה לפניך דמותו האגדית-למחצה של וולודיה, שכל הניגודים שבעולם עשויים לשכון בה בלי להתרוצץ. בלעדי דמות מעין זו, ספק גדול אם אף במאמץ-איתנים אינטלקטואלי ובדרך של הרקעה נועזת ביותר למרומי שחקיו של הדמיון היה עולה בידך לגשר בין אובלומוב לשמשון וליצור בנפשך סינתזה יוצאת דופן מעין זו.

ת. הדמות אינה אגדית. בתקופת פגישתנו הראשונה היתה כל הארץ כולה מלאה מותחי גשרים ומיצרי סינתיות, גברים ונשים, זקנים ובני-נעורים; כל אסיפה, כל פגישה, כל שיג וכל שיח ניסה לאחד ניגודים ולישב סתירות. שיח אחד מסוג זה זכור לי. שיח בין שני שומרים, שנטרו את הכרמים: האחד מקל בידו, והשני מחזיק ברובה אנגלי; האחד בית"רי והשני חבר השומר-הצעיר; האחד מהם שהיום קרוי "עולה חדש" (כשנה בארץ), והשני יליד אחת ממושבות הדרום.

כיצד באותם הימים, ימי איבת-אחים ללא מעצור, נודמנו בכפיפה אחת בית"רי ואיש השומר-הצעיר הרי זו פרשה בפני עצמה, ולא כאן המקום להסיחה. מכל מקום, עובדה היא שההרג מבחון גבר על השנאה מפפנים ובעצם ימי מאורעות תרצ"ו—

תרצ"ט עמדתי בשמירה יחד עם נער המכשרה של השומר-הצעיר באחד מפרמי השומרון. ששה שבועות בלינו יחד. בתחילה הסתייגנו זה מזה, אחר-כך התקוטטנו, ובסופו של דבר התיידדנו. אלא שהידידות לא זו בלבד שלא שיפכה את הויכוחים הסוערים בינינו אלא הגבירה אותם. אני נושא מידברותי על מלכות ישראל העתידה לקום במהרה בימינו על שתי גדות הירדן, והוא מרעיף לקחו על אחוות העמלים שבין שני העמים ועל חזון אחרית-הימים, עת ישרור צדק סוציאלי עלי-אדמות, לא יהיו מנצל ומנוצל, ורכוש פרטי ייעלם מן הארץ. ואפילו עם שחר, כשהיינו גוררים את מזרבינו לצלה של גפן עבותת-שריגים, כדי לנוח מדריכות הלילה, לבצור אשכול גדוש דם-ענב, שהבשיל אתמול ונתכסה טל מצנן הלילה, ולשלחו אל פינו בעודנו שרועים על המזון—אפילו אז, תוך לעיסת הנג וכירסום התרצנים, עדיין מטיחים היינו זה בזה נימוקים כבדי-משקל לצדקתנו.

לילה אחד קלטו אונינו קול חריקה של גלגלי עגלה במשעול שבין כרם לכרם. הלכנו לעברו של הקול ועד-מהרה ראינו פלח ערבי נוהג עגלה רתומה לפרד ובה אבטיחים. הירח היה במילואו ואין תימה שהפלח אף הוא ראה אותנו. במרחק-מה מאתנו עצר בפרדו, ירד מן העגלה וקרב אלינו. משניצב סמוך אלינו קינח בשרוולו את הזיעה ממצחו (הלילה קריר היה ועד היום איני יודע על שום מה הזיע הלה, אלא אם כן פחד מפנינו) ואמר:

"מאי?"

ידעתי כבר שפירושו "מים" והושטתי לו את מימיתי, אולם בטרם יחזיק בה הלה נמצא שרוע על הקרקע עם שחברי לשמירה—איש השומר-הצעיר, יליד אחת ממושבות הדרום—גוחן מעליו. זריו היה הנער, בבעיטה אחת הפיל את הפלח ארצה.

"השתגעת?" צרח עלי בעודו מפשפש בכיסו. "סתם ככה, אתה נותן מים לערבי! מניין לך שאין לו סכין שמכוון אל בטנך, כשאתה מושיט לו את המימיה?" לפלח לא היה סכין. הנער הרימו מן הקרקע, ואני נתתי לו את המימיה. הוא שתה לרוויה והלך.

שעה קלה שתקנו שנינו. בהיסוס-מה, בביישנות כמעט, היה אופק המזרח מחויר-החולך וכנגדו השחירו צמרותיה של שורת הברושים.

שאלתי: "ואחוות עמים?"

"בחדר-האוכל, באסיפות, בוידוכים", השיב ברוגזה. אך מיד חזר בו ופסק פייסנית: "זה לחוד, וזה לחוד."

ש. אנו מקווים שלא תיפגע אם נאמר כי הדוגמה שהבאת אינה מן המוצלחות ביותר. אין כאן סינתזיה. הדברים נשאר בפירודם, הרי אותו בחור אמר בפירושו: זה לחוד, זה לחוד, ואילו אתה קבעת "אובלומוב" ו"שמשוון" היו בך לאחד. אבל נביח לאיחד זה, שהוא ענין לענות בו לפסיכולוגים, ונעבור לשאלה המעסיקה אותנו, שאלת הגמול. שמענו על הדרך שבה גמלת ל"אובלומוב" טובה תחת טובה. האם גמלת גם ל"שמשוון"? אנו מקווים ששאלתנו זו מובנת לך.

- ת. כן, בהחלט. גמלתי באותה דרך. תירגמתי את הספר לעברית.
- ש. אם אין אנו טועים, תורגם ספר זה לא על-ידך אלא על-ידי ברוך קרוא.
- ת. תירגמתיו שנית. ניסיתי למצוא לו לבוש עברי מודרני יותר מזה שניתן לו לפני כארבעים שנה.
- ש. התוכל להצביע על עוד מישהו שגמלת לו בדרך זו ?
- ת. כן.
- ש. על מי ?
- ת. על ש"י עגנון.
- ש. רצונך לומר שתירגמת את כתבי ש"י עגנון ?
- ת. כן, כמה מהם.
- ש. לאיזו שפה ?
- ת. לרוסית.
- ש. האם עשית זאת בעודו בחיים ?
- ת. כשהתחלתי בעבודה עדיין היה בחיים.
- ש. הוא ידע על כך ?
- ת. כן.
- ש. מפיו ?
- ת. כן.
- ש. הכרת את עגנון אישית ?
- ת. כן.
- ש. הייתם נפגשים ?
- ת. כן.
- ש. מתי נפגשתם לאחרונה ?
- ת. קשה לקבוע.
- ש. מדוע ?
- ת. משום שמבין שתי הפגישות האחרונות, אף שאחת מהן קדמה לשניה בזמן, קשה מאד לקבוע בבירור איזו היתה האחרונה.
- ש. עוד פאראדוקס. ודאי יש בפיו סיפור על כך ?
- ת. כן.
- ש. ספר.
- ת. תחילתו של הסיפור לא בעגנון אלא ביצחק קומר, שפן את יצחק קומר מ"תמול-שלשום" הכרתי שנים מספר קודם שאזפה להכיר את ש"י עגנון. ומשהכרתי את יצחק קומר כתבתי עליו סיפור, ששימש יסוד לסדרת סיפורים בשם "מסות בנימין החמישי".
- באותה תקופה יצא לאור ספרו של ארתור קסטלר, "גנבים בלילה", המתאר בחור מאנגליה המצטרף לאחד מארגוני המחתרת שלחמו בבריטים. מפיון שבנימין החמישי מתימאטיקאי ופיזיקאי היה, וכל מסותיו-הרפתקותיו בעולם-המדע, ניתק את יצחק

קומר ואת יוסף (גיבורו של קסטלר) מטבורו של המין האנושי, וכדרך המתמטיקאי דחם את משמעותם הסמלית לתרכיו של נוסחה. מיד אחרי-כן התחיל לערוך בהם ניסויים כדרך הפיזיקאי. עד-מהרה התברר לו שיצחק קומר מסמל את גרעין האטום, ואילו יוסף מ"גנבים בלילה" את האלקטרון המקיף אותו. לפיכך הציב את יצחק קומר במרכז החדר, הריץ סביבו את יוסף במהירות גוברת-והולכת ו...יצא מה שיצא.

כעבור ימים רבים הכרתי את עגנון אישית. משהוצגתי לפניו, שאלני לאמור: "האטה הוא שכתבת אותו סיפור על יצחק קומר? כשנתפרסם סיפור זה בא אלי סופר עברי, תלמיד-חכם, ואמר לי: איך אתה מניח שיתעללו בך? ואני השיבותי לו: חביב עלי סיפור אחד שנכתב עלי מעשרה מאמרים".

מאז נקשרה רעות בינינו. ב"גר אחרון" של חנוכה תשכ"ט טילפן אלי וביקשני שאבוא אליו. באתי לבדו שהה בביתו. מפאת מחלה שפקדה את עיניו לא יכול היה לקרוא. הוא ישב בכורסה סמוך למקלט הראדיו, שהשמיע מנגינות מעומעמות, וסיפר... סיפר סיפורים כדרכו: על איש למ"ד-יו"ן מן הישוב הישן בירושלים בראשית המאה, ועל דברים שהסיח באזני בתו של מלך שבדיה בעת הסעודה שנעשתה לכבודו עם קבלת פרס-נובל. בין סיפור לסיפור לגמנו סליבוויץ יוגוסלבי. שלהבות אחרונות הבליהו משרידי הגרות שבחנוכיה. עגנון יצא והשאירני לבדי שעה ארוכה למדי. משחזר נראה עייף קימעה, וכידו החזיק שני ספרים. האחד— "כתר מלכות" לשלמה אבן-גבירול—טקסט עברי ותרגום איטלקי בצדו, הוצאה הדורה מוקדשת במיוחד לש"י עגנון, נתונה בגרתיק מפואר.

"אתה ודאי אוהב את 'כתר מלכות'?" שאלני.

עניתי בחיוב.

הוא התחייך.

"הרי שאת שני הספרים הבאתי כדי לגרום לך נחת-רוח".

לתמהוגי הרב היה הספר השני "מסות בנימין החמישי". מפיון שלא היה נתון בעטיפתו הרגילה, לא הכרתיו מיד.

עגנון נטל את משקפיו, שהשתלשלו מחוט הנתון בצווארו, הסמיכן אל עיניו ודיפדף קימעה בספר, סימן במקום שסימן, נתן את הספר בידי, ואמר לי: "קרא באזני מכאן".

קראתי:

"משהו שאין לי שליטה עליו מתרחש-והולך בחדר. מעגלים חדשים נוצרו בו. ראסקולניקוב מ'החטא וענשו' רץ סביב פלאטון קאראטייב מ'מלחמה ושלו', פאוסט מסתובב על ציר ששמו וילהלם טל, סיראנו דה-ברז'ראק מקיף את ז'ן ולואן ודוריאן גריי עוקף את האמלט, היאוואתה רוקד ריקוד אינדיאני סביב לג'ורדן, אשר לו צילצלו הפעמונים.

"בלט?"

"לא, משהו אחר. מתוך הקירות מופיעות נשים. עשרות נשים. מהן שמוכרות

לי ומהן שאינן מוכרות. מנזרה של איבסן עד לנורה של אדגר פו. מטאטיאנה של פושקין עד אניטה של רולאן. המעגלים נתפרקו. יצחק קומר שותה קוקטייל עם אופליה, ושפרה מ'תמול שלשום' רוקדת טאנגו עם דוריאן גריי. דינה, אהובתו של יוסף, קורצת לפלאטון קאראטייב, וסיראנו דה־ברז'ראק מחווה קידה אבירית לאקסיניה הקוזאקית מגדות הדון השקט.

"בשף־ריקודים סאלוני ?

"לא. דבר־מה שונה מזה. ידיו של יצחק קומר רעדו, וטיפת קוקטייל גשרה מכוסו והטביעה כתם אדום על שמלתה של אופליה. קפצה אופליה ממקומה וצעקה צעקה גדולה ומרה, צעקה טראגי־היסטרית. נאסף כל הקהל סביבה: התבוננו בכתם והשתדלו לנחמה. לאחר שנכשלו מאמצייהם נתמלאו כעס על יצחק קומר וזינקו עליו בחימה שפוכה. כולם, בלי הבדל דת וגזע, מין ומעמד, אומה ולשון. מי באלה ומי בחרב, מי באבן ומי בכלי־זכוכית. גברים ונשים, אצילים ודלת־העם התקוטטו, הדפו זה את זה, דחפו, הצטופפות ונדחקו במאמצייהם הנואשים להגיע אל יצחק קומר. והלה עמד על רגליו, כשפוס הקוקטייל עודנה רועדת בידיו ובעיניו מורא מהול בתמיהה. לפתע הגיח יוסף מתוך הקהל. הוא התיצב לפני יצחק, פרש את שתי ידיו וגונן עליו בגופו. מכה אחת מידי סיראנו דה־ברז'ראק הפילתו ארצה. דוריאן גריי הניף את סכיניו על יצחק, ופאוסט בכבודו־ובעצמו מרט את פאותיו. פלאטון קאראטייב פילס לעצמו דרך בקרב הקהל בהיעזרו במוט ברזל.

"משפט ליניץ' ?

"לא, דבר־מה שונה מזה. תחילה צווחה אשה צווחה חדה וקולנית. אחריה צווחו נשים רבות. הגברים החלו בורחים... בהלה, מנוסה, מהומה ומבוכה.

"הצילו! ניסרו יללות באויר. 'כלבת! הידרופוביה!'

"יצחק קומר התרוצץ בחדר. עיניו יצאו מחוריהן ורירו גטף משפתיו. הנאספים נמלטו על נפשם דרך הקירות. שוב גשארנו שלשנתנו: יצחק קומר ואני ויוסף, שעדיין היה שרוע על הרצפה בלא תנועה. פנה יצחק כה־זכה וראה כי אין איש מלבדי, קרב אלי ונעץ בי את עיניו. נרתעתי. הוא הסמיך את פניו אל פני וחישף את שיניו. זוועה נתנסכה בעורקי ואיברי קפאו. פנה יצחק פנייה של 180 מעלות אחורנית, עמס את יוסף על שכמו ועזב את החדר.

"מששבו אברי ונתגמשו חזרתי אל שולחני ושוב שקעתי בעבודתי, כלומר בכתיבת המאמר הפופולארי, שנאלצתי להפסיקה מחמת הביקור הבלתי־צפוי."

עשרים־ושתיים שנה חלפו מיום שנכתבו הדברים ועד לאותה ערבית נר אחרון של חנוכה, שבה קראתים באוני הישיש הדגול. חדלתי מקריאתי ונתתי עיני בש"י עגנון. עיניו היו עצומות וכפות ידיו בתנוגות על ברכיו. הראדיו השמיע מנגינת ג'אז. שהופסקה בהודעת־פרסומת.

"אמשך לקרוא?" שאלתי.
הוא ס בראשו לחיוב.
המשכתי:

"פצצת-האטום שהוטלה על יפאן התריבה את העיר הירושימה והפכה את הכימיה הפיזיקלית למדע פופולארי. וכשם שאין אדם יכול לעסוק במסחר בלי שידע את לוח-הכפל כך אין אדם בימינו יכול לעסוק, נאמר, בפוליטיקה, בלי שידע את מבנה האטום. מבנה זה פשוט הוא ביסודו: האטום רופו ויקות, במרכזו—גרעין קטן בעל מסה גדולה וסביבו, כלומר מסביב לגרעין, נצים במסלוליהם גרגרים גדולים בעלי מסה קטנה המכונים אלקטרונים. כל דבר נע יוצר אנרגיה; בין שהוא אבן ובין שהוא אלקטרון. סוגי האנרגיה שהיו ידועים לנו עד כה, כגון חשמל וחום וכו', נוצרו על-ידי תנועת האלקטרונים. מה עשו אותם המלומדים באמריקה? נטלו את הגרעין עצמו, הקטן והכבד, פיצלוהו והניעו את חלקיקיו. בדרך זו קיבלו אנרגיה חדשה הקרויה אנרגיה אטומית. מוטב, כידוע, לקבל מפה מגורעץ גדול וקל מאשר מאבן קטנה וכבדה. בלשון המדע פירושו של דבר שהאנרגיה תלויה במסה. ואינשטיין ניסח תלות זו בנוסחה גאונית: $E = MC^2$. מובן מאליו שכל דוגמה מסוג הדוגמות שהבאתי הריהי הכללה גסה, כי הדברים מסובכים הרבה יותר, וגדלם של הגרגרים הוא ענין שבהפשטה וקטן הוא מכושר התיאור של שכלנו. אף-על-פי-כן הצליחו המדענים לפצל את הגרעין בעזרת מכשרים מחוכמים והרכיבו פצצת-אטום בעלת כוח-גפץ אדיר. השאלה העומדת עתה בפני האנושות היא כיצד לרסן את האנרגיה של האטום. וכבר עמדו החכמים על אי-ההתאמה שבין המוסר והטכניקה בימינו, והמשילונן לתינוקות המשחקים בגפרורים או לקופים המחזיקים אקדחים".

כשסיימתי את קריאת הסיפור עד תומו פקה עגנון את עיניו, עשה תנועת סיבוב באצבעו, משך בכתפיו ואמר:

"אפשר שבצמת אלה הם הכלים השבורים החדשים. מי יתן והיין הישן לא יישפך מהם".

זו היתה פגשתי האחרונה עם ש"י עגנון קודם ריתוקו אל מיטת חליו. וכשבאתי לבקרו אצל מיטת חליו רמז לי שארפיץ את אזני אל פיו. משעשיתי כן שוב עשה תנועת סיבוב באצבע של אותה יד ששלט בה ולחש באזני הברות, שבמאמץ לא קטן עלה בידי לצרפן כדי שתי מלים גרמניות: Eine komische Lage, כלומר מצב משונה.

הרגשתי שהוא מחייך.

ש. האם הספר "מסות בנימין החמישי" הוא זה שעליו כתב שין הא את מאמרו?

ת. כן.

ש. תודה.

ת. האם פירושה של תודה זו שהחקירה נסתיימה?

ש. כן.

ת. מתי אקבל את המסקנות ?

ש. המסקנות תוגשנה למי שמינה ועדה זו, אך לפני כן תקבל לחתימה רישום מדויק של עדותך. תצטרך לחתום עליו. אם יש את נפשך להוסיף משהו לדבריך, רגע זה הוא הרגע המתאים.

ת. כן, אני רוצה להוסיף סיכום.

ש. בבקשה.

ת. לא משלי. משל המשוררת רחל, לאמור :

רק על עצמי לספר ידעתי
צר עולמי כעולם גמלה,
גם משאי עמסתי כמוה
רב וכבד מפתפי הדלה.

פרק שלישי: הדו"ח

הדו"ח של ועדת החקירה הוגש למי שהוגש במהירות שלא תיאמן, ואף כי לא זכור לי שחתמתי על פרטיכל כלשהו, עותק אחד מן הדו"ח הגיעני באותו לילה עצמו ממש עם עלות השחר. שבעתיים מפליאה העבודה המרובה שעשתה אותה ועדה בפרק-זמן כה קצר, אף כי המסקנות עצמן נוסחו בצימצום וללא שסת-יתר, וזו לשונן :

ועדה זו היא אחת מבין שלוש ועדות-המשנה של הוועדה לחקר הפאתולוגיה הסוציו-היסטורית שליד המכון הבינלאומי לגהות נפשית. בכתב-המינוי של הוועדה נאמר בתוך השאר: תפקידה של הוועדה להיות ערה ומודעת לאפשרות של קיום תופעות פאתולוגיות בהווה שיש בהן משום דמיון לאותן מחלות-נפש בעבר שהיו להן השפעות רבות-משמעות על דברי-ימייה של האנושות; להיחלץ בורחות לעריכת מחקר על תופעות אלה, כל-אימת שיש יסוד סביר להניח שאירועים, מעשים או דרכי התנהגות מסוימים יש בהם משום משמעות סימפטומאטית; ולהמליץ על צעדים לקטיעת תהליך התפתחותה של המחלה ולמניעת התפשטותו של התופעות הפסיכופאתולוגיות.

ואלו הן שלש ועדות-המשנה :

א. הוועדה לפסיכזווה מאגית-דפרסיבית, המכונה בשם "ועדת שבתי צבי", שעניינה חקירת מקרי תגודות קיצוניות בין אקסטזה והשראה עילאית לבין דיכאון ומרה-שחורה.

ב. הוועדה לאפותיאווה—"ועדת סטאלין"—שתחום המחקר המוטל עליה מקיף פני תופעות של שגעון-גדלות פרוגרסיבי המגיע עד כדי האלהה-עצמית.

ג. הוועדה לשבירת הכלים הנפשיים ("ועדת ניטשה"), שעיסוקה בהת-מוטטות רוחנית בשל הפער שבין הבשורה שבא לבשר אדם שרוחו נטרפת מעצמת המתחים האינטלקטואליים שבנפשו לבין גבונות הציבור להטות אוזן לבשורתו.

התופעה שנחקרה הופרה כמקרה טיפוסי מאלה הגתונים לטיפול של "ועדת ניטשה"; ואכן, ועדת-משנה זו היא שחקרה את ההתנהגות הסימפטומאטית, שיש בה כדי לשמש אות-אזהרה להתמוטטות העתידה לבוא.

שלש שאלות הצגנו לפנינו במחקרנו זה :

(א) מה טיב הבשורה שהנחקר התימר להביא לאנושות ?

(ב) מה מידת אטימותה של האנושות לבשורתו ?

(ג) מה הדרכים בלתימת התהליך המסוכן, שמעשיו המזורים של הנחקר בלילה זה מעידים על ראשית התהוותו ?

דרך החקירה במישרים לא הביאה לתוצאות הרצויות ולמעשה היתה חסרת כל תועלת: הנחקר השיב על שאלותינו תשובות המקניות בדרך של סיפורים אוטוביו-גרפיים—חכמיים מכאן ומיתמים מכאן—על מעשים שהיו ושלא היו. מיעוטם של הסיפורים יש בהם הותם של אותנטיות אך רובם, ללא ספק, פרי דמיון פורה.

הואיל והנחקר נעדר מביתו היה לאל-ידנו לחדור אל מעונו, לעיין בספריו ולפשפש בארכיונו הפרטי, ומתוך הסתייעות בעיון זה הגענו למסקנותינו.

תשובתנו לשאלה אל"ף שלמעלה—תשובה תמציתית הערוכה בתכלית הצימצום הקיצור (דרך הגקוטה בידנו בדו"ח זה כולו), היא :

הנחקר ניסה לגבש בכתביו תורה חדשה, שהוא עצמו הגדירה בכתביו בשם לועזי מסורבל וקשה-היגוי: "המהפכה האנטי-אנתרופוצנטרית"; משמע: לא האדם הוא גזר הבריאה ותכליתה כי אם יצירת האדם. חלל העולם יצר מתוכו את עולם החומר, לרבות כדור-הארץ, כדור-הארץ יצר את העולם האורגאני, לרבות האדם, והאדם יצר את יצירי רוחו. וכשם שהעולם האורגאני הוא שלב גבוה יותר בהתפתחות קוסמית מעולם הדומם, כך יצירי רוחו של האדם הם דרגה גבוהה יותר בהשתלשלות הבריאה מן העולם האורגאני. יצירתו של האדם יש לה אפוא ממשות משלה, בנפרד מן האדם, כשם שפל החי והצומח יש לו ממשות משלו בנפרד מקיומו של כדור-הארץ. החלל הוא מחוללן, מקום משכנו של החומר; כדור-הארץ—של העולם האורגאני והחברה האנושית—של יצירי אנוש. בהיחרב המשפן ייפחד גם כל אשר בו, אך אין להסיק מכאן שהמשפן עדיף על השוכן בו והיוצר על יצירו. יצירי-רוחו של האדם אין להם משמעות בלעדי החברה האנושית, ואף-על-פי-כן נעלים הם ממנה. עם יצירי הרוח נמנה, לפי משנתו של הנחקר, כל מה שיצר האדם, החל בחרבות-צור וכלה במוח אלקטרוני, החל בציור וכלה באלוהים, החל במלת אנוש חיה שהוטלה באוויר וכלה בלוויין שהוטס בחלל. זאת כל התורה כולה על רגל אחת. ואם נוסיף על כך שלגבי כל שלב בהתפתחות הבריאה קיים חץ של זמן, ומכווננו של החץ הוא אותו שאור שבגורם היוצר—כגון עם-ישראל בדברי-ימיה של האנושות—הרי תהיה

תמונתו שלמה ומצצה מבחינת רכיביה, אף אם דחוסה היא מדי מבחינת השטח ורדודה מבחינת העומק, אלא שאין בכך חשיבות לגבי דיוגנו. אשר לשאלה ב' שהצגנו לפנינו, הרי עמדנו על מידת אטימותו של הציבור לתורתו של הנחקר והגענו לשיעור גבוה ביותר, כמעט מאה אחוז. כל האמור מצדיק את הכנסת הענין לתחום טיפולה של "ועדת ביטשה", שכן יש בו משום אישור נוסף כי לפנינו דוגמה מובהקת של "שבירת הכלים הנפשיים" בשל התהום בין הבשורה לבין הקהל המסרב לשמעה. לפני שנגיש את המלצתנו לבלימת התהליך הפאתולוגי, עלינו להבהיר שלש נקודות נוספות:

- א. מה סיבתה של אטימות הציבור ?
 - ב. מדוע בחר הנחקר להגיש את משנתו בדרך שבחר ?
 - ג. מדוע אירעה ההתפוצצות הנפשית, שנגרמה בשל הפער הגדול בין ההשמעה לשמיעה, באותו לילה דווקא ?
- חקירתנו העלתה :
- א. הציבור מסרב לקבל את משנתו של הנחקר :

- 1) משום שבשר-ודם אינו מוכן לראות עצמו אך-ורק בחינת מכשיר ייצור בשלבי התפתחותה של הבריאה, תהיה אשר תהיה הדרגה הנעלה בה ידורגו מוצריו.
 - 2) משום שתורת השאור שבעיסה—המתסיס והמכוון את חץ הזמן—יש בה משום מהדורה חדשה של השוביניזם שב"אתה בחרתנו", שאינו פופולארי כל-עיקר בין אנשי-הרוח בדורנו.
 - 3) הנחקר בחר משום-מה לבשר את מהפכתו האנטי-אנתרופוצנטרית בדרך של סיפורת, שלא באה לעולם אלא לתאר את בעיותיו, נפתוליו, ולבטיו של הפרט האנושי, היחיד, האדם באשר הוא אדם, ולספר את המוצאות אותו ואת המתרחש בו ולא את הנעשה ביצירי-רוחו. כל המשקיף על ראסקולניקוב מאת דוסטויבסקי ועל נוסחת האנרגיה של האטום מאת אינשטיין כעל שני יצורים שווים-משקל הנעים במישור אמנותי אחד, ספק אם הוא רשאי לבוא בטרוניה עם הקהל על שאינו מוכן לקבל את הסיפור כמישור אמנותי זה.
 - ב. מדוע אפוא בחר הנחקר בצורת הגשה זו ?
- לאחר שהבאנו בחשבון את כל הנתונים שבידינו ושקלנו בדעתנו שקול היטב הגענו לידי מסקנה שהסיבה לכך נעוצה בתחום הפסיכולוגיה: ביישנות. דברים שהעלינו אנו על הכתב בסעיפים שלמעלה, מימיו לא העז הנחקר לבטאם במפורש ובמישרים כי אם הסווה אותם באליגוריות והוליסם בעקפי-עקפים, בנתיבים פתלתלים ועקלקלים. רצונכם—תורה היא וצריכה לימוד, רצונכם אין זה אלא סיפור-מעשה, שמסיח לפי תומו אדם, אשר, כאחד המשוררים האהובים עליו, אינו מרהיב עוז בנפשו להפריע את מנוחת הבריאה, על-כל-פנים לא בגלוי. ("Who am I to disturb the universe?")

ג. רהייה ביישגית זו היא שהביאה לקצר הנפשי, שנתהווה הלילה באותו ביתן שבבית-ההבראה אשר בחורשה.

הנחקר התחייב לכתוב מסה על שין הא, ידידו, האהוב עליו, שעודדה בכתיבתו ותמך בו בצעדי הראשונים בשדה הספרות. בשל רגשותיו אל שין הא נבצר ממנו לראות את יצירות רוחו של זה כבעלות ממשות גפרדת—ואף נעלה ונשגבת—מזו של יוצרו אהוב נפשו. הפעם סירב הוא עצמו לקבל את בשורת עצמו לנוכח עינו הצופיה של ידידו, זה המבט האנושי שצף מתוכו, ודומה כמו צפן בנבכיו תוכחה אילמת. עתה נפערה התהום בנפשו שלו, והמיתח שנוצר מצא את פורקנו במעשה-אלימות.

לאור כל האמור אנו מביאים בזה את המלצתנו לאמור:

רצוי שהנחקר יוסיף ללכת בדרך אשר בחר בה, יתעלם מן הפער החיצוני שהועבר עתה אל קרבו פנימה, ויטפל בידידו שין הא כמו שלפי עדותו שלו טיפל בש"י עגנון, שנתמזל לו להכיר את גיבורו יצחק קומר קודם שיכיר את יוצרו. לא על שין הא יכתוב את דבריו כי אם על גיבוריו של זה. ולא מסה רבת-הגיגים על שין הא תהיה זו אלא מסע רב-הרפתקות בחברתם של יחיאל ההגרי ושל לוריאן, של פרופיסור פולר ושל אשתו גיוטה, של ליזור לוסקין ובנו טולי, של ליאון אקסט ואוהבתו לינה ועוד דמויות כהנה וכהנה מפרי רוחו של אדם, משל לא היו הללו גיבורי רומן אלא נוסחות מתימטיות חובקות-זרועות-עולם, או ספינות-חלל המגמאות מרחבי-תבל.

ואנו, ההתומים מטה, מוכנים לתת לנחקר ערבות בכתב בכל מספר עתקים שידרוש ולהפקיד את העותק המקורי בכל בנק-דם לפי בחירתו—כי שין הא יבין—ואם יהיה מקום לסלוח—אף יסלח."

*

קיבלתי את ההמלצות של ועדת-ניטשה וביצעתי עד תומן. אלא שתיאורו של מסע-ההרפתקות המופלא, רב הפתיעות וההתפוכות, בחברת גיבורי "עד משבר", בניהם, נכדיהם שילשיהם וריבעיהם אינו ענין ל"ועדת החקירה" כי אם לסיפור אחר ששמו ונשאו אחד הוא: המסע. כאן אציין רק שעוד בטרם אצא לאותו מסע נאלצתי להשתתף בארבע ישיבות מיגעות של בית-הדין המשמעת, שדן בעבירתו של אהרן צוקרמן, ואין לסיים סיפור זה בלי להזכיר את עיקרו של פסק-הדין שניתן באותו משפט: אהרן צוקרמן קיבל גזיפה והתחייב להתנצל לפני הממונה עליו, ואילו ד"ר דן ארמסטר חייב לשלם מכאן ולהבא דמי מזונות לאשתו של צוקרמן, שילדה את בנו של ארמסטר והיא מגדלתם בביתו של בעלה.

דד-אגב, כל אותה תקופה שבה היה המשפט תלוי-ועומד לא שאלתי את צוקרמן—לא בעת הישיבות אף לא בפרק-הזמן שבין ישיבה לישיבה—על שום מה עקב אחרי באותו לילה עד לביתני שלי בבית-ההבראה, ואילו הוא לא העלה על דל-שפתיו את דבר פציעתו, שהיתה, כפי הנראה, קלה ביותר ולא ניכרה בו כל-עיקר.